

Utjecaj programa Europske prijestolnice kulture na gradove domaćine- primjer Rijeke

Grubišić, Bernard

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:514241>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Bernard Grubišić

Utjecaj programa Europske prijestolnice kulture na gradove domaćine- primjer Rijeke

Prvostupnički rad

Mentor: doc.dr.sc. Vedran Prelogović

Ocjena: _____

Potpis: _____

Zagreb, ak.god. 2019./2020.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Utjecaj programa Europske prijestolnice kulture na gradove domaćine - primjer Rijeke

Bernard Grubišić

Izvadak: Europska prijestolnica kulture je projekt Europske unije pokrenut iz namjere očuvanja europske kulturne baštine i napretka u stvaranju jedinstvenog europskog identiteta. Međutim, EPK je doživio drugu dimenziju u svojoj svrsi: kultura i ovaj događaj postali su sredstvo za razvoj urbanih prostora, pritom pod time podrazumijevajući i razvoj tj. povezivanje lokalnih zajednica. Od osnutka EPK do danas više od 50 gradova bilo je domaćin ovom događanju, ali posljedice i utjecaji su različiti. Program EPK sa strane EU i strane domaćina doživjeli su konceptualne promjene, a utjecaj EPK postao je vrlo važan predmet istraživanja kako bi shvatili važnost kulture u razvoju grada, odnosno važnost jednog događaja ovog tipa. Rijeka je domaćin EPK 2020., a kroz nju možemo vidjeti kakvo je mišljenje građana i stanje slučaja unutar godine EPK. Na temelju svega, na kraju rada se može razmotriti ukupni utjecaj EPK i ostavština ovog projekta.

30 stranica, 8 grafičkih priloga, 1 tablica, 25 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Europska prijestolnica kulture, Europska unija, Rijeka, grad, urbani razvoj.

Voditelj: doc. dr. sc. Vedran Prelogović

Tema prihvaćena: 13. 2. 2020.

Datum obrane: 24. 9. 2020.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Undergraduate Thesis

European capital of culture programme's impact on host cities - the example of Rijeka
Bernard Grubišić

Abstract: European capital culture is a European union's project started for reasons of protecting european cultural heritage and progress in creating unique european identity. However, ECC has grown to other dimensions in its purpose: culture and this event became tool for urban development with implied development and connection of local communities. From founding ECC till today more than 50 european cities were hosts of this event, but consequences and impact is different. ECC programme from EU's side and host's have lived many conceptual changes and ECC's impact has also come in center of many researches so the importance of culture and this type of event in urban development could have been understood. Rijeka is city host of ECC 2020. – within its example it is possible to see persepective of citizens and state-of-the-art in ECC year. At the end, whole impact of ECC and legacy of this project can be considered in the context of this work.

30 pages, 8 figures, 1 table, 25 references; original in Croatian

Keywords: European capital of culture, European union, Rijeka, city, urban development.

Supervisor: Vedran Prelogović, PhD, Associate Professor

UndergraduateThesis title accepted: 13/02/2020

Undergraduate Thesis defense: 24/09/2020

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

Sadržaj:	
1.UVOD.....	1
2. RAZRADA.....	3
2.1. Promjene u morfološkoj strukturi	4
2.2. Promjene u socioprostornoj strukturi.....	6
2.2.1. Ekonomski aspekt	6
2.2.1.1. <i>Turizam</i>	9
2.2.2. Socijalni aspekt	10
2.3. Politički učinak EPK.....	12
2.4. Kulturno-identitetski učinak EPK	14
2.5. Monitoring i istraživanje utjecaja	16
3. RIJEKA EPK 2020: STUDIJA SLUČAJA.....	18
3.1. Anketa o utjecaju EPK 2020. na Rijeku i rezultati ankete.....	20
3.2. Zapažanja o projektu i završni osvrt na studiju slučaja	26
4. ZAKLJUČAK.....	29
Popis literature i izvora:	IV
Popis grafičkih priloga i tablica:	VI

1.UVOD

Europska prijestolnica kulture je grad koji nosi „titulu koju od 1985. godine dodjeljuje Europska komisija u natjecanju među gradovima. Gradovi koji se proglašavaju Europskom prijestolnicom kulture moraju dokazati da kulturu vide kao važno područje svojeg razvoja i svoje preobrazbe“ (Rijeka 2020, 2020). Preciznije rečeno, radi se o projektu i inicijativi Europske unije koji je unazad 35 godina određene europske gradove stavio u centar kulturne pozornosti i omogućio gradu, ali i državi unutar koje se nalazi prezentaciju, svog kulturnog proizvoda i identiteta. Europska unija inicijativu Europske prijestolnice kulture poduzima primarno iz cilja „naglašavanja kulturnog bogatstva i raznolikosti Europe, poticanja kulturnog zajedništva na kontinentu i pridonosenja kulture razvoju gradova“ (European Commission, 2020). Projekt je to od krucijalne kulturne, ali i razvojne važnosti za Europsku uniju te je jedan od identitetskih diskursa europske međunarodne zajednice – kroz njega Europska unija može stvarati europsko zajedništvo i lakše se identificirati kao organizacija. Prva Europska prijestolnica kulture je bila Atena 1985. godine, a do današnjeg dana je bilo više od 50 gradova domaćina. Početno je jedan grad bio domaćin, trenutno su to dva grada, dok će od 2021. svake tri godine biti tri domaćina (European Commission, 2020). Projekt je kroz godine širio svoj obim i program na kojem se temeljio, o čemu se će se još detaljnije govoriti dalje u radu, no važno je reći da je EU temeljila događanje prijestolnice kulture na suradnji s gradovima domaćinima te je ta suradnja iznjedrila napredak u konceptu projekta (Palonen, 2011).

Europska prijestolnica kulture kao titula ne znači puno osim da je grad u kulturnom smislu centar Europe u godini domaćinstva. Program i način izvedbe ono su što čine EPK i što ostavljaju pravi učinak na neki prostor, počevši od samog procesa kandidature do ostavštine. Kroz značenje same titule i naslova za grad oblikuju se programi svojstveni tome gradu i prostoru, a razlike u pristupu EPK i programima raznih gradova u konačnici diferenciraju gradove domaćine te posljedice samog projekta. U radu će se istražiti kako taj splet samog nošenja titule, programskih značajki i pristupa EPK utječe na prostor grada, s time da se program izdvaja kao ključan čimbenik promjene i stvaranja učinka. To ne znači ipak da je program jedina stavka koja vrši utjecaj u raznim aspektima, već će se kroz razradbeni dio rada pod utjecajem EPK podrazumijevati i utjecaj same titule EPK kroz određene posljedične učinke kao npr. turistički dolasci, ali zbog jasnije sintagme i već spomenutih razloga naslov rada nosi navedeno ime. Također, program ne smije isključivo biti gledan s pozicije grada domaćina, već i općenito kao koncept kojim EU i nadležne europske organizacije oblikuju EPK i time utječu

na gradove domaćine. Taj međudnos koncepta EPK sa strane EU i programa kojeg oblikuje sama izabrana prijestolnica kulture bitan je kako bismo shvatili utjecaj EPK u punom obliku.

Rijeka je titulu Europske prijestolnice kulture dobila 2016. godine za 2020. godinu uz irski grad Galway (European Commission, 2020). Nakon četiri godine pripreme, postala je europska prijestolnica kulture 1. veljače 2020. i taj naslov trebala nositi sljedećih godinu dana. Uz analizu trenutnog učinka Europske prijestolnice kulture na stanje i promjene u gradu Rijeci, u ovome radu prvenstveno će biti riječ o utjecaju Europske prijestolnice kulture na dosadašnje gradove domaćine odnosno kako je projekt izveden u određenim gradovima, koliko je promijenio stanje i „sliku“ grada te kakvo je naslijeđe u tim prostorima ostavio. Cilj rada biti će promotriti značaj koji stoji iza cijelog projekta Europske prijestolnice kulture, odnosno proučiti razlike u programima, monitoringu i evaluaciji projekta te utjecajima koji su programi ovog događanja ostavili na određene aspekte gradskog prostora.

2. RAZRADA

Utjecaj programa Europske prijestolnice kulture (dalje u tekstu - EPK) na gradove domaćine, može se promatrati kroz brojne aspekte. U radu će se ponajprije istražiti kakav utjecaj program ima na prostornu strukturu grada, posebno na morfološke i socijalne (socioekonomske) komponente, političke aspekte te identitet i kulturnu „sliku“ grada. Istraživanje tih raznih utjecaja potkrijepit će se dosadašnjim primjerima iz Rijeke, a prije toga promotrit ćemo kako se pratio i trenutno nadzire utjecaj koji EPK ima na gradove misleći pritom većinom na službeni monitoring Europske unije i raznih udruženja i institucija koje prate ovo događanje.

EPK je, kao što mu i ime kaže, primarno kulturni projekt s ciljem proširenja i vrednovanja europskog identiteta i velikog povijesno-kulturnog nasljeđa, ali isto tako je cilj Europske unije danas postao da kroz provođenje EPK pomogne gradovima u ekonomskom pogledu, odnosno pridonijeti urbanoj regeneraciji/obnovi i revitalizaciji ukoliko je to potrebno. Urbana obnova, pod kojom podrazumijevamo „kompleksan proces obnove degradirane fizičke strukture dijela grada (manjeg ili većeg), ali i njegove socijalne strukture“ (Čaldarević, 2010, 70), postala je ključan pojam u programima EPK kroz razvoj ovog projekta. Kultura u općenitom smislu kao „alat“ u spomenutim procesima počela se upotrebljavati u SAD-u 1970-ima i 1980-ima, a EU taj model vidi kao idealan za istovremeno natjecanje između gradova u kulturnoj ponudi te suradnju u pogledu izgradnje jedinstvene europske kulturne slike (Garcia, 2004; European Commission, 2020). Glasgow, grad koji je izabran 1986. kao EPK za 1990., postavio je model u kojem kultura i kulturni događaji služe za ubrzanje urbane obnove. Iako je program EPK-a u Glasgowu imao organizacijske probleme, ovo domaćinstvo bilo je primjer za sljedeće gradove u vidu revitalizacije urbanog područja i raspodjele novčanih sredstava za takav poduhvat. Pozitivne stavke i posljedice projekta nadišle su ono negativno i Glasgow je postao prototip uspješne EPK, odnosno prijestolnice kulture koja je primijenila jedinstven program za svoj grad, u odnosu na dotadašnji općeniti EU koncept, te uspjela pritom ostvariti željeno (Garcia, 2004; Palonen, 2011).

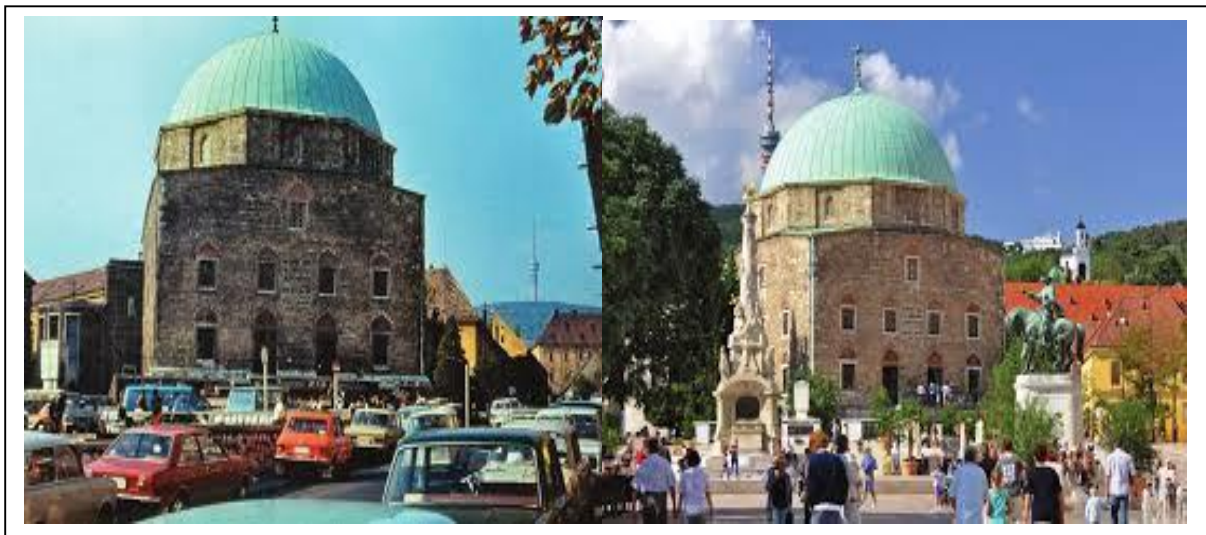
Iako ćemo se u radu prvenstveno osvrnuti na same gradove u geografskom smislu te riječi, treba se jasno istaknuti da u promatranju utjecaja EPK na gradove, pogotovo onog ekonomskog, pod te gradove često podrazumijevamo i cijele urbane regije. Stoga, pod promatrana područja će dijelom pripasti i ruralni prostori. Prvi razlog tome je što istraživani gradovi nemaju često zasebne gospodarske podatke poput onih o turizmu, dok je drugi taj što EPK osim samog grada u zadnje vrijeme sve više obuhvaća i okolna područja, kao što je to slučaj ove godine u Rijeci, gdje se ona predstavljaju u programu susjedstava (Falk i Hagsten, 2017; Gomes i Librero -

Cano, 2018; Rijeka 2020., 2020). Utjecaj EPK dosežan je na sve širim područjima, a koliko doseže i može li utjecati na isti način na okolna područja koliko i na centralni grad domaćin, šira je tema koja zaslužuju zasebnu raspravu.

2.1. Promjene u morfološkoj strukturi

EPK kao događaj primarno uključuje kulturne događaje, a kulturni događaji moraju uključivati mjesto događanja. Kultura, iako apstraktni pojam, ipak je smještena u prostoru i vremenu i stoga je u slučaju EPK za nju vrlo bitan gradski prostor za vrijeme trajanja cijelog događanja. Najčešće se tu radi o centru gradova domaćina koji se kulturno „osvježuju“, a sve češće promiče se kulturna transformacija urbanog (Hudec i dr., 2019). Stoga, valja proučiti utjecaj EPK u morfološkom aspektu, odnosno kakve učinke projekt i osmišljeni program imaju na sam izgled prostora grada i kakve promjene u morfološkoj strukturi može izazvati.

Najčešće se pod morfološkim utjecajem EPK podrazumijevaju brojni infrastrukturni projekti u sklopu projekta ili potaknuti njime, a često se radi i o umjetničkim i kulturnim instalacijama odnosno intervencijama u prostoru. Infrastrukturni projekti dio su već spomenute urbane obnove i zasigurno su najvažniji aspekt morfoloških promjena grada pod utjecajem EPK. Naravno, kako infrastruktura i njeno planiranje variraju od grada do grada, tako je uloga integriranja programa EPK s planiranim infrastrukturnim projektima ključna kako bi oni postigli svoju funkcionalnost, bilo za vrijeme trajanja EPK ili poslije. U Pečuhu, EPK-u 2010.godine, naglasak je bio na projektu *Borderless* koji je u samom gradu trebao spojiti zapuštene industrijske dijelove grada sa gradskom jezgrom i novije izgrađenim dijelovima, kako bi grad dobio postmodernističku urbanu strukturu. Cilj je bio da se novom infrastrukturom u sklopu navedenog projekta prikaže stapanje modernog s povijesnim te da gradski prostori poput trgova posluže za događaje koji će dalje promovirati „renovirani“ izgled Pečuha. Pogotovo se ističe primjer Széczenyi trga, koji je do kandidature Pečuha za EPK bio ilegalno parkiralište bez drugih većih funkcija. Izgradnjom nove infrastrukture poput parkirnih garaža, oslobodio se prostor ovog trga koji je mogao ponovno dobiti javnu funkciju, kako za boravak i kretanje građana, tako i za održavanje brojnih događanja (sl. 1 i 2). S obzirom da su infrastrukturni projekti bili uspješni, Pečuh je tijekom 2010. godine pokazao da EPK može itekako pozitivno djelovati na morfologiju grada i da promjene u prostoru mogu obnoviti urbana područja na više načina (Trócsányi, 2011).

Sl.1. i 2. Széchenyi trg u Pečuhu 1980-ih i Széchenyi trg nakon EPK 2010.
Izvor: Trócsányi, 2011

I umjetničke instalacije odnosno intervencije imaju svoj utjecaj u prostoru, iako je on najčešće privremen. Primjer za intervenciju u prostoru možemo potražiti u Sibiu, rumunjskom gradu koji je bio EPK 2007., a u kojem su na određenim javnim mjestima u gradu, bili postavljeni motivi i dijelovi zastave EU prema kojima se mogla dizajnirati nova zastava te bilježnica u koju se moglo zapisati sve što građani osjećaju i misle o EU. Promjene u prostoru sastojale su se, izuzev samog smještaja instalacije, uglavnom od veće koncentracije ljudi i socijalne aktivnosti na jednom mjestu, ali su na neki način pružile uvid u viđenje određenih mjesta grada od strane stanovnika, što je kasnije istraživačima pomoglo da otkriju kako građani gledaju na dijelove grada (trgove, ulice...) i kakve morfološke promjene mogu biti vršene kako bi se potakla interakcija građanstva. Iako je učinak same intervencije na prostor malen i kratkotrajan, socijalni učinci su bili puno znatniji, a dali su primjer utjecaja EPK na kojem se mogu graditi daljnje morfološke promjene u urbanim prostorima (Palonen, 2011).

Kako proglašenje EPK utječe na povećanje broja turista u prostoru, o čemu detaljnije kasnije u radu, tako i treba istaknuti utjecaj turizma na morfologiju grada. Iako turisti doprinose gradskoj blagajni, pozitivnih posljedica za fizičku sliku grada od turista baš i nema. Dapače, turističke aktivnosti mogu nagrđiti okoliš grada, ali i važne kulturne znamenitosti koje se među ostalim dijelom i razlogom zašto je grad EPK. Ipak, dosad se takav negativni utjecaj smatra minimalnim (Hudec i dr., 2019). Kroz morfološke učinke EPK-a vidjelo se da se mogu proučiti i brojni drugi aspekti utjecaja, poput socijalnog i ekonomskog, o kojima se dalje govori u tekstu.

2.2. Promjene u socioprostornoj strukturi

Socijalni i ekonomski aspekti utjecaja EPK-a na gradove isprepleću se i u neku ruku su slični, stoga ih se u radu stavlja pod isti dio, a podrazumijevaju se kao promjene u socioprostornoj strukturi gradova. Za socijalni i ekonomski aspekt može se reći da su među najbitnijima za neki grad prilikom kandidature i kasnije domaćinstva prijestolnice kulture. Kako EPK kao događaj utječe na stanovništvo iznimno je bitno za razmotriti, ali bitno je za organizatore događaje osigurati da stanovništvo ima pozitivan odnos prema domaćinstvu EPK i da njegov doprinos u tom domaćinstvu također ima važan udio. Ekonomski aspekt povezan je jasno sa socijalnim – ponašanje i radnje društva utječu na ekonomiju područja, a ekonomski učinak djeluje na društvo. EPK je kroz godine počela dobivati pozitivnu reputaciju i postala je poželjan model za urbanu obnovu i ekonomsku revitalizaciju (Richards, 2000), a nadalje se razmatra koliko je taj učinak značajan i na koje načine EPK sve djeluje na ekonomiju i socijalno stanje grada.

2.2.1. Ekonomski aspekt

Kao što je već spomenuto, ekonomski aspekt EPK nije na samom početku ovog projekta bio naglašen ni razrađen - EU jednostavno nije namijenila EPK-u veliko ekonomsko značenje za europske gradove. No kad su velika kulturna središta Europe obavila svoje domaćinske obveze i kad je 1990. Glasgow kao stari industrijski grad došao na red, ekonomski učinci postali su važan dio domaćinstva većine budućih prijestolnica kulture. Istovremeno, u europskim i svjetskim gradovima kultura se počinje isticati kao oblik privlačenja potrošnje i pokretanja kapitala, a pogotovo je to vrijedilo za gradove koje su proživljavali proces deindustrijalizacije. EPK se stoga nametnuo kao savršen način za svojevrsni ekonomski procvat te je polako stigao do razine Olimpijskih Igara u smislu interesa za domaćinstvom (Richards, 2000). Ekonomski učinak EPK-a zasada se dosta svodio na turističke dolaske i zaradu od njih. Međutim, gradovi domaćina sve više nastoje razne ekonomske grane poboljšati i osuvremeniti kroz benefite ove titule, a kroz gospodarske sektore koji sudjeluju u projektu nastoji se diversificirati gospodarstvo (Hudec i dr., 2019.). Kulturna ekonomija je pojam koji označava iskorištavanje kulture, kulturnih znamenitosti i događanja u ekonomske svrhe, a koji nam pomaže u razumijevanju ekonomskog aspekta EPK. Materijalizacija kulturne baštine i njezino vrednovanje i očuvanje često ne idu ruku pod ruku, što stvara problematičnu situaciju pri pokušajima da se EPK ekonomski efikasno iskoristi odnosno da se kroz projekt financijski profitira. Kako najčešće takav oblik materijalizacije dolazi od turizma, lokalno stanovništvo nema koristi od toga ako strategija kulturnog turizma nije dobro osmišljena, što je bio primjer u Glasgowu gdje su se nastojali primarno privući strani turisti veće kupovne moći, kojih nije bilo previše, ali dovoljno za ostvarenje profita. Uz turističku aktivnost, dolazi i rizik stradanja

kulturne baštine zbog čega se ona mora više održavati. Ekonomska računica u kulturnoj ekonomiji stoga nije uvijek jednostavna i jasna, ali ekonomisti smatraju da je kulturni kapital realna mogućnost za ekonomski napredak i da se on treba konstantno razvijati, a događaji kao EPK bi mu trebali biti stalni alat razvoj. Problem je jedino što se događaji kao EPK ne ponavljaju za isti grad s obzirom da je riječ o jedinstvenom kulturnom događanju na europskoj razini, ali bez obzira na to stvaranje kulturnog kapitala za vrijeme ovakvog događaja način je na koji se mogu „unovčiti“ dugotrajne posljedice EPK (Richards, 2000).

Istraživanje Gomesa i Librera-Cana iz 2018. godine pokazalo je da se bruto društveni proizvod (BDP) regija u kojima su gradovi domaćina povećao za 4,5 %, s time da povećanje BDP-a prosječno počinje dvije godine prije domaćinstva i traje prosječno pet godina nakon domaćinstva. U spomenutom istraživanju radi usporedbe koristili su se i podaci za BDP gradova koji su se natjecali za titulu EPK. Usporedba ovakvih podataka pokazala je značajnu razliku između BDP-a prije i poslije EPK – prije su iznosi BDP-a bili podjednaki, dok kasnije dolazi do primjetnog povećanja za gradove koji su nosili titulu te oni bilježi od 3,5 do 4,9 % veći BDP. Pogotovo se razlika primijeti nakon 2000., kada su se programske značajke EPK razvijale više i kada je ekonomski aspekt projekta postao važniji (Gomes i Librero-Cano, 2018). U početnim godinama EPK-a primijećeno je da nezaposlenost prije i tijekom godine EPK pada, ali varira nakon domaćinstva događanja. U Glasgowu je primjerice 5000 ljudi zaposleno za potrebe raznih kulturnih programa i projekta u godini EPK, ali kasnije je nezaposlenost opet porasla (Richards, 2000). Spomenuto istraživanje Gomesa i Librera-Cana daje nam recentniju sliku, ali samo što se tiče nezaposlenosti u sektorima građevinarstva, ugostiteljstva te umjetnosti i zabave. U promatranim gospodarskim djelatnostima nezaposlenost je slična u gradovima domaćinima i gradovima koji su se samo natjecali za kandidaturu. Također, nije došlo do većeg razvoja nekog od sektora gospodarstva. Zanimljivo je to usporediti s brojkama BDP-a, što nam ukazuje da je rast BDP-a možda samo posljedica općenite akumulacije više gospodarskih aktivnosti u godini i par godina nakon EPK, ali prema autorima, također može biti riječ i o mjeriteljskoj pogrešci. Treba napomenuti da se tu radi isključivo o kvantitativnom istraživanju pa nije moguće ipak u potpunosti procijeniti razvoj sektora gospodarstva nakon EPK (Gomes i Librero-Cano, 2018). Sveukupna ulaganja i investicije labilan su pokazatelj učinka EPK koji se podudara često s drugim gospodarski pokazateljima. Kao i kod nezaposlenosti, možemo vidjeti sličan trend – godina EPK donosi nam porast sponzorstava i ulaganja vezanih uz sam događaj, dok nakon toga dolazi uglavnom do znatnog pada. Važno je naglasiti da broj strukturalnih

sponzorstava odnosno ulaganja vezanih uz kulturnu politiku grada nemaju izražen rast povezan s EPK, to jest značajniji je pad te vrste ulaganja nakon godine domaćinstva (Richards, 2000).

Ekonomski napredak očito je moguć, no problematično je što se utjecaj EPK u statističkim pokazateljima teško može odvojiti od potencijalnih ostalih razloga napretka te je zapravo nemoguće otkriti „mehaniku“ utjecaja EPK (Gomes i Librero-Cano, 2018). Treba reći da postoji veza između otprije razvijenog kulturnog i ekonomskog plana s gospodarskim napretkom – gradovi poput Liverpoola imali su već razvijenu kulturnu strategiju u trenutku kad su postali EPK (Hudec i dr., 2019). Stoga, treba probati razaznati koliko je sami EPK djelovao na gospodarstvo grada/gradske regije ponajprije kroz mišljenja stanovnika o ekonomskom učinkom EPK, ali i posebno mišljenja gospodarstvenika i poduzetnika u gradovima domaćinima. U ovom slučaju koristimo primjere Košica i Guimaraesa, koji su bili prijestolnice kulture 2013., odnosno 2012. godine.

U Košicama ispitani stanovnici naglasili su važnost povećanog socijalnog kapitala odnosno prepoznavanja potencijala u kulturnoj i kreativnoj industriji. EPK je donio u taj grad poticaj za mnoge ljude, pogotovo mlade stanovništvo, za stvaranje svog posla i osuvremenio na neki način gospodarstvo tog grada. Građani Košica uglavnom su se složili da je EPK donio nove i potrebne ekonomske impulse. Stanovnici portugalskog Guimaraesa dijela slična razmišljanja, ali ipak u drugačijem tonu. EPK je otvorio mnoge prilike za nove ugostiteljske objekte i objekte kulturnog i zabavnog sadržaja te sa poslovne strane je ocijenjen pozitivno od strane članova evaluacijskog odbora. S financijske strane ipak nije bilo toliko pozitivnog utjecaja jer projekti nisu donijeli očekivanu zaradu. Istaknuti su određeni propusti u organizaciji u vidu nekorištenja prilika za ekonomski profit, a na kraju su stanovnici EPK ocijenili pozitivnim iskustvom koji može ekonomski pomoći svakom gradu, ali koje nije dovoljno da bi došlo do potrebnog restrukturiranja gospodarstva (Hudec i dr., 2019). Ekonomski utjecaj EPK je slojevit, kratkotrajno pozitivan, ali dugoročno mješovitih posljedica. Važniji od EPK mora biti kompletni učinak kulturne politike - kako bi EPK donio ekonomske rezultate potrebna je dugoročna kulturna politika grada i osmišljene ekonomske strategije vezane uz nju (Richards, 2000). Pogotovo to vrijedi u slučaju manjih i na europskom planu manje istaknutih gradova kao što je u navedenim primjerima, kojima ovakav projekt može usmjeriti gospodarstvo za duže razdoblje ukoliko se iskoristi na pravi način.

2.2.1.1. Turizam

Jedan od najočitijih utjecaja EPK titule u određenom gradu je turizam odnosno turistička noćenja i dolasci u grad i regiju čiji je dio. Istraživanja su dosad pokazala da EPK značajno pridonosi turizmu grada domaćina, pogotovo jer se radi o cjelogodišnjem događaju, tako da ima više utjecaja na turizam područja u odnosu na neke događaje koji su na globalnom planu prepoznatljiviji, ali su manjeg trajanja (npr. sportska događanja poput europskih prvenstava). Uz to, kulturni turisti su zahvalniji tip turista jer su u prosjeku vrlo obrazovani te više troše, što zapravo znači da njihova prisutnost ima vrlo malih negativnih posljedica osim velikih gužvi i prometnih problema, što je ionako uobičajen problem za već etablirane turističke destinacije (Falk i Hagsten, 2017; Gomes i Librero Cano, 2018). Turistički rast u gradovima domaćinima EPK može se odraziti kratkotrajno (za vrijeme EPK) i dugotrajno, u razdoblju nakon domaćinstva. Kratkotrajni učinak je primjetniji i veći, dok je dugotrajni puno diskutabilniji. Naime, primijećeno je da je kandidatura i domaćinstvo EPK stvorila novu turističku pozornost za neke gradove, dok je kod drugih učinak domaćinstva bio privremen te je broj turista pao s prestankom domaćinstva (Richards, 2000; Falk i Hagsten, 2017). To uvelike ovisi o tipu grada domaćina – je li to otprije etablirana kulturna destinacija, veći grad s industrijskom proizvodnjom ili manja urbana sredina s istaknutijim kulturnim spomenicima i priredbama u odnosu na njene gospodarske značajke (Hudec i dr., 2019). Najčešće industrijski gradovi i manje urbane sredine imaju problem s uvrštavanjem u turističku ponudu europskih turoperatora koji ih nakon godine EPK izostavljaju iz aranžmana te je na samim gradovima da ostave dovoljno dobar utisak na turiste u godini domaćinstva kako bi im se isti turisti vraćali i potencijalno proširili dobar glas (Richards, 2000).

Pokazalo se da EPK ima veliku ulogu na „sliku“ grada u državi, Europi i svijetu, a pod time mislimo na brend grada, grad kao turistički proizvod i općenito mišljenje o gradu izvan njegovog orbite. Primjer za to na različite načine su već spomenuti portugalski Guimaraes i slovačke Košice. Iako je Guimaraes otprije poznata turistička destinacija u portugalskim i do neke mjere, mediteranskim okvirima, domaćinstvo EPK donijelo je ovom gradu širenje svijesti o njemu kao turističkoj i kulturnoj destinaciji. Slovačke Košice s druge strane nisu nikada kroz povijest bile važnije turističko mjesto, a to nisu ni sada. Krivac za to, po mišljenju lokalnog stanovništva, je loš marketing i egzekucija programa u turističke svrhe za vrijeme domaćinstva EPK. Ipak, „slika“ grada je donekle promijenjena s obzirom da su unutar Slovačke stanovnici Košica smatrani kao „divljaci“, a program EPK uspio je tu karakteristiku predstaviti u pozitivnom i humorističnom svjetlu. Grad je približen cijeloj Europi i predstavljen je kao živo

mjesto raznih kultura te mu je uspjelo da ipak dobije više urbanih i obrazovanih turista u sljedećim godinama, a u usporedbi s godinama koje su prethodile EPK. Iako oba grada nisu dostigli željenu razinu turista u samoj godini EPK, ovaj događaj jače ih je afirmirao među europskim turističkim destinacijama (Hudec i dr., 2019).

Možemo utvrditi da EPK definitivno ima pozitivan, ali ne nužno dugoročan utjecaj na turističke posjete i turističku svijest o gradovima domaćinima ovog događaja. Kao i kod gospodarstva svake države, turizam i turistički dolasci u svakom slučaju ne bi smjeli biti glavni cilj prilikom domaćinstva EPK (Hudec i dr., 2019). Turistički dolasci i noćenja uostalom nisu nikakva garancija ekonomskog napretka, a pokazalo se da čine i premalen udio ekonomskog profita u određenim gradovima domaćinima (Richards, 2000). Kulturni program i ukomponiranost lokalnog stanovništva u programske značajke trebala bi definitivno biti polazna osnova za pozitivne učinke EPK, a od socijalnih učinaka mogu se dalje izraditi smjernice za ekonomski rast.

2.2.2. Socijalni aspekt

Stanovništvo je već spomenuto kao jedan od najvažnijih faktora organiziranja EPK. Razni utjecaji i faktori mogu se predvidjeti, razne strategije mogu se osmisliti, ali stanovnici grada i socijalni aspekt uvijek mora biti uzet u obzir. U utjecaju EPK na stanovništvo odnosno društvo proučava se kako EPK djeluje na razne skupine društva i stanovnike gradova u cjelini, a u smislu njihova zadovoljstva projektom i utjecaja na njihova kućanstva i opću dobrobit.

Naravno, ekonomski aspekt utjecaja ima značajne posljedice na socijalni – dok EPK donosi profit i zaposlenost, stanovništvo može biti zadovoljnije projektom. Međutim, puno je dimenzija koje se sagledava prilikom utjecaja EPK na društvo. Socijalni učinci EPK zapravo su premreženi sa svim ostalima jer izgled grada, politika, kultura i identitet utječu na način ponašanja stanovnika i njihovo viđenje EPK-a. Program koji je osmišljen od strane grada domaćina vrlo je važan u smislu da ima snažan lokalni identitet, a da u isto vrijeme promiče napredak i razvoj modernog urbanog prostora. Kompleksnost programa EPK sve je veća, međutim važnost uključivanja stanovnika i svih skupina društva ostaje ključna stavka svakog programa, što shodno tome postaje teži zadatak (Hudec i dr., 2019). Pritom se kao dva cilja programa u socijalnim učincima izdvajaju uključenost i jednaki pristup programu za sve građane te povećanje svjesnosti građana o mjestu u kojem žive i jačanje njihove veze s gradom (Liu, 2014).

Međutim, iako je važnost socijalnog učinka očito velika, načini i metode kojima taj učinak „mjerimo“ su limitirani, a izvještaji o učincima EPK često su bili vrlo šturi po tom pitanju. Iznimka u tom slučaju je Liverpool, koji je prijestolnica kulture bio 2008. godine, a čije se domaćinstvo detaljno analiziralo kako sa strane službenih tijela, kako sa strane neovisnih znanstvenika i stručnjaka. *Impacts 08* naziv je projekta u sklopu kojeg su se proučavali brojni utjecaji programa EPK, a dio toga bilo je i istraživanje utjecaja EPK na same stanovnike odabranih četvero gradskih četvrti koje su predstavljale reprezentativni uzorak za populaciju Liverpoola. U istraživanju su se kroz tri godine propitivala mišljenja stanovnika u četvrtima Liverpoola o općenitom stanju grada, zatim njihova percepcija o kulturi i sudjelovanje stanovnika u kulturnim događanjima te na kraju mišljenje o EPK i Liverpoolu kao domaćinu (Liu, 2014)

Rezultati istraživanja pokazali su da su stanovnici liverpoolskih četvrti većinski zainteresirani za kulturna događanja u sklopu EPK te da je njihovo zanimanje za kulturu poraslo tijekom godine domaćinstva. Također, između 2007. i 2009. promijenilo se mišljenje o uključenju stanovništva kako prema kulturnoj obrazovanosti, tako i prema smještaju u gradu, u sam program EPK projekta. Nakon godine EPK stanovništvo je promijenilo mišljenje na bolje što se tiče uključenosti svih skupina društva u kulturni program – povećao se postotak ljudi koji misle da je kultura u Liverpoolu dostupna za sve ljude. Isto tako, smanjio se postotak ljudi koji misle da će samo centar grada profitirati od projekta, pogotovo u četvrtima u kojima je program EPK bio intenzivniji. Iz toga se može zaključiti da je program imao integrirajuće djelovanje na stanovništvo i da je EPK imao pozitivan utjecaj što se tiče kulturne osviještenosti (Liu, 2014). Ne samo to, već su stanovnici Liverpoola proširili obzore, istovremeno više naučili cijeniti svoje i poštovati europsko zajedništvo (Garcia i dr., 2010).

Međutim, osjećaj pripadnosti lokalnoj zajednici druga je stavka koja nije doživjela pozitivnu promjenu u razdoblju prije i poslije EPK u Liverpoolu, već dolazi do stagnacije ili čak i pada osjećaja pripadnosti svojoj četvrti. Postoje doduše velike razlike između susjedstava te mnogi dijelovi grada i dalje u 2009. prikazuju relativno snažan osjećaj pripadnosti, ali zasigurno je zanimljivo kako EPK nije pridonio rastu lokalnog zajedništva već čak i odmogao u nekim slučajevima. Pokazalo se naime da je u četvrtima koje su prije bile kulturno zapostavljene došlo do veće socijalne inkluzije i zainteresiranosti za kulturu svih skupina društva, a shodno tome porastao je i osjećaj pripadnosti zajednici i vezanja za mjesto/grad. U nekim drugim četvrtima gdje su stanovnici već prije bili relativno upoznati s kulturnim događanjima i gdje je već postojala, došlo je do pomaka što se tiče sociokulturnih učinaka, ali može se reći da se dogodila

određena saturacija događaja koji nastoje ojačati lokalno zajedništvo u godini EPK, što nam pomaže objasniti pad u postotku ljudi koji se osjećaju dijelom zajednice (Liu, 2014). Ovakvi rezultati mogu biti i posljedica rasta svjesnosti o europskom identitetu, ali o tome više u daljnjem tekstu.

Kroz istraživanje socijalnih učinaka EPK u Liverpoolu može se vidjeti da je proučavanje utjecaja prijestolnice kulture u ovom aspektu teško i potrebna je analiza s više gledišta, ali nam je u svemu pokazalo da ipak EPK može imati pozitivan utjecaj na društvo i stanovnike grada. Nakon Liverpoola 2008. sve veća pažnja posvećuje se upravo utjecaju EPK na socijalni aspekt, ali i dalje je potreban napredak u tome dijelu. Pokazalo se kao i u Liverpoolu da EPK ima pozitivan utjecaj na društvo, da zbližava stanovnike grada, da ih čini aktivnijima barem u kulturnom pogledu te da su stanovnici većinom zadovoljniji gradom, politikom grada i kulturnom ponudom nakon EPK. Ipak, Liverpool se izdvaja po tome što je već prije imao razrađenu kulturnu politiku i što je njihov program bio izuzetno dobro razrađen i usmjeren lokalnom stanovništvu. Drugi primjeri nisu nužno toliko pozitivni poput Košica i Guimaraesa gdje su stanovnici imali primjedba na socijalnu inkluziju u programu EPK i izrazili određena nezadovoljstva o programu pri kraju godine domaćinstva. Ipak, i kod ovih gradova bilo je određenih pozitivnih socijalnih aspekata. Socijalni učinci EPK dokaz su koliko je program samog grada domaćina bitan, ali isto toliko koliko je i praćenje utjecaja bitno kako bi znali spoznati greške u socijalnom aspektu projekta, koji u ovom pogledu ipak ima još prostora za napredovati i od strane samog organizatora, Europske unije. Također, pokazalo se da su socijalni učinci vrlo povezani s kompletnim utjecajem projekta odnosno ako je stanovništvo pravilno uključeno u EPK, utjecaj na grad može biti pozitivniji. Dosadašnja istraživanja pokazuju da koncept EPK donosi sveukupno pozitivan utjecaj na stanovništvo grada, samo je pitanje koliko određeni domaćin zna svojim programom to iskoristiti (Liu, 2014; Hudec i dr., 2019).

2.3. Politički učinak EPK

Politički učinak može se definirati i sagledati s više gledišta. Što se tiče konkretno EPK, kroz dosadašnje primjere taj utjecaj može se podijeliti na dva shvaćanja – prvi, priroda EPK projekta kao katalizatora i drugi, sudjelovanje kulture u politici grada (Glažar, 2015). Drugi koncept može se proširiti i na političke ideologije te političko zajedništvo/razilaženje kao posljedica EPK. U sljedećim odlomcima pokušat će se analizirati navedeno.

„Koncept EPK projekta kao katalizatora utemeljen je na ideji da će se dugoročni projekti iskristalizirati iz EPK lokalnih programa kako bi stvorili razinu uprave kakvu uspješan europski grad zaslužuje“ (Glažar, 2015, 19). Politika grada bi ustvari trebala profitirati od EPK – upravljanje gradom i politički čimbenici grada odnosno političari poput gradonačelnika mogli bi se približiti građanima upravo kroz kulturu kao alat, isto kao što kultura može biti alat za ekonomski razvoj. Međutim, kao i kod ekonomije, spomenuto vrijedi tek u teoriji, a u praksi dolazi do problema. Kultura ne može biti odvojena od politike ako želi mijenjati politiku na jedan način, odnosno EPK ne može biti samo katalizator i alat već mora biti inkorporiran u stalnu kulturnu politiku grada. U stvarnosti politika grada najčešće je u konfliktu s onom kulturnom, a zajedništvo koje se pokušava postići teško je održivo izvan prostora šire javnosti i vremena godine EPK. Razlog tome su razne vizije umjetnika i kulturnjaka pa ne postoji zajedništvo ni među kulturnom zajednicom, a u konačnici gradskim političarima kulturni program i prijedlozi često ne idu na ruku (Glažar, 2015). Ipak, postoji i pozitivni primjer poput Liverpoola, gdje je EPK donio jaču suradnju po pitanju kulture i opće politike grada. Kulturni sektor dobio je veću važnost u kreiranju gradskog programa te je mogao doprinijeti promjenama u društvu, gospodarstvu i zdravstvu (Glažar, 2015 prema Garcia i dr., 2010). Uglavnom, u teoriji je princip EPK kao katalizatora razvoja vrlo provediv, ali u praksi politika igra glavnu ulogu i samo vrlo posloženi kulturno-politički sektor određenog grada može implementirati program EPK na način da zaista ima dugotrajno pozitivne političke, ali i ostale učinke na sredinu.

Kultura teško može sudjelovati u politici grada na konstantnoj bazi, ali EPK kao događaj može doprinijeti razotkrivanju lošega u politici kao što je to bio slučaj kod Maribora i djelomično trenutno kod Rijeke, o čemu se govori u kasnijem tekstu. Kod Maribora je primjer toga što se održavanje EPK presjeklo s političkom krizom, što je na kraju rezultiralo smjenom gradonačelnika koji je preuzeo odgovornost za financijske i ostale probleme grada. Međutim, iako je sam EPK protekao u negativnom tonu zbog ovakvog tipa krize u gradu, pokazalo se na kraju da je jedan način EPK razotkrio lošu političku situaciju jer događaj ovakvog tipa nije mogao proći, a da loša politika i uprava grada ne dođe bar djelomično na vidjelo. To nam govori da iako prvotno EPK može imati negativne političke učinke, to ne znači da su dugotrajne posljedice isto takve, već da može doći i pozitivnih sociopolitičkih promjena (Žilič-Fišer i Erjavec, 2017). Kultura može biti „opasan“ katalizator kad su u pitanju i političke ideologije – često se EPK povezuje s liberalnim političkim idejama, a o opasnosti ovakvog povezivanja detaljnije se razrađuje na primjeru Rijeke. U svakom slučaju, EPK i politika nezahvalni su

pojmovi za povezati, ali politički učinci EPK-a pokazali su se raznovrsnima, a ponajprije ovisnim o političkoj i kulturnoj klimi prije samog ugošćivanja prijestolnice kulture. No čini se da čak i u negativnim političkim okolnostima, EPK može biti koristan u kontekstu političkih utjecaja.

2.4. Kulturno-identitetski učinak EPK

Identitet gradova je nešto što čine gradove specifičnima i nešto što stvara razlike između kontinuirane urbane cjeline i grada sa svojim „imenom i prezimenom“. Kultura je jedna od specifičnosti koja nas odvaja i diferencira, kako gradove tako i države, narode itd. Kultura je naravno osnova projekta EPK i logično je da takav projekt mora ostaviti određene posljedice na kulturni život grada. U ovom dijelu govorimo pak o premreženosti pojma kulture i identiteta, odnosno kako su kulturni proizvodi u razdoblju EPK u nekom gradu promijenili identitet grada, percepciju o njemu odnosno je li do te promjene uopće došlo i u kojem obliku. Kultura i identitet obrađuju se zajedno iz razloga što se radi o dva pojma koja utječu jedan na drugu – identitet se često odražava u kulturi, a kultura često određuje nečiji identitet (Lahdesmaki, 2014).

Kulturni identitet je „pojam koji izražava jedinstvenost i autentičnost neke kulture, te pripadnost pojedinca ili društvene skupine toj kulturi“ (Proleksis enciklopedija, n.d.). Ovdje se neće ipak samo govoriti o kulturnom identitetu, nego o svim aspektima identitetima koje EPK donosi i odnosi iz gradova. No za početak, kulturni identitet je pojam koji je najizraženiji i najistaknutiji kada pričamo o identitetskom utjecaju EPK. Već smo govorili o primjeru Košica, gradu čiji su stanovnici u Slovačkoj smatrani „divljacima“ odnosno to se može interpretirati kao da su i smatrani nekulturnima. EPK nije odnio navedeni epitet, ali je omogućio da ga se percipira na drugačiji način koji je podrazumijevao i kulturni aspekt. Takozvano divljaštvo je postalo zabavno, a sve pod izlikom kulture (Hudec i dr., 2019). Bitno je kod ovog primjera istaknuti da većina izabranih EPK-ova ima visok stupanj kulturne raznolikosti odnosno relativno veći u odnosu na gradove koji su se natječu s njima za titulu. Konkretno, kod EPK domaćina izabranih za godine od 2016. do 2022. može se primijetiti da pobjeđuju gradovi s visokom stupnjem kulturne raznolikosti, tako da je njihov napredak u tom pogledu donekle ograničen kada su to već ionako razvijeni gradovi u tom pogledu (University of Warwick, 2018). U svakom slučaju, ovo može biti jedno shvaćanje kulturnog identiteta odnosno njegova postojanja ili nepostojanja. Druge koncepte kulturnog identiteta možemo u ovom kontekstu protumačiti kao stapanje kulturnog s ostalim identitetima npr. onim teritorijalnim. Poanta je da promjena kulturnog identiteta može djelovati na više razina: sociokulturalnoj razini (nekulturo-kulturno; razni stupnjevi kulturne raznolikosti), ali i na teritorijalno-kulturnoj razini (lokalno-

regionalno...), političko-kulturnoj razini (stupanj suradnje politike i kulture) i tako dalje. Također, kulturni identitet ovisi i o perspektivi promatrača. Iako kod spomenutog pojma kulturne raznolikosti može biti napravljena objektivna ljestvica za njegovo rangiranje, zapravo se radi o vrlo subjektivnom pojmu, koji ovisi gleda li se iz perspektive unutarnjeg promatrača (stanovnici grada; promatrači koji imaju ostvarenu vezu s prostorom istraživanja) ili iz perspektive vanjskog promatrača (svi ostali; najčešće oni koji nemaju veze s prostorom istraživanja).

Kao događaj i projekt EPK može mijenjati percepciju stanovništva o gradu, zatim percepciju političkog vodstva grada te u konačnici mijenja „sliku“ grada i identitet grada zajedno s njegovim stanovnicima, gledan iz različitih perspektiva. Ono u čemu je EPK najefikasniji je spomenuta sociokulturna razina promjene kulturnog identiteta, u kojem se mijenja postepeno doživljaj kulturne scene nekog grada odnosno svijesti o kulturi grada domaćina. U promjeni identiteta obično je važna turistička perspektiva pa je tako gradovima bitno da ih se vide kao kulturne destinacije koja nudi brojna događanja i koja može postati trajno odredište za određenu vrstu turista. Stoga je u oblikovanju identiteta važan marketing i promocija grada i EPK kao događaja (Richards i Wilson, 2004; Lahdesmaki, 2014). Vanjska percepcija može promijeniti unutarnju upravo kroz turizam – grad postaje važno turističko odredište za strance, a onda i domaći stanovnici počinju shvaćati važnost svog grada. Međutim, pojava promjene percepcije i identiteta zbog promjene slike grada na vanjskoj razini nije pravilo, jer npr. u slučaju Rotterdama koji se 2001. kad je bio EPK promijenio puno na razini turista i vanjskih promatrača, nije došlo do značajne promjene na razini domaćeg stanovništva. Imamo s druge strane opet primjer Glasgowa, gdje je došlo do promjene koncepta EPK, a promjena identiteta stanovnika bila je vidljivija upravo zbog navedenog razloga – velika promjena u EPK projektu omogućila je stanovnicima grada da spoznaju važnost svog grada u međunarodnim okvirima. Sve u svemu, kultura se u sklopu EPK pokazala do određene granice djelotvornim identitetskim sredstvom (Richards i Wilson, 2004).

U konačnici, treba napomenuti i određene probleme koji se javljaju u kontekstu utjecaja EPK na identitet i kulturni identitet, a koji su djelomično povezani i s političkim utjecajem. Zajedništvo je česta mantra prilikom izvođenja i osmišljanja projekta EPK, ali u kulturi to nije uvijek slučaj. Prilikom osmišljavanja kulturnih programa javljaju se različiti interesi i često s različitim političkim pozadinama, što dovodi do nesuglasja i konflikta u organizaciji EPK projekta. Uz to javlja se problem razilaženja oko „pravilnosti“ i privlačnosti vrste kulture koja se promovira u nekom gradu. Naime, u većini prijestolnica kultura velik dio pozornosti

dobivaju alternativni oblici kulture, ali to nije za čuditi s obzirom da je u projekte i događanja uključeno podosta stanovnika mlađe dobi (Hudec i dr., 2019). Možemo zaključiti da identitet koji EPK predstavi i prezentira je kombinacija raznih identiteta grada, ali često nije njegova najbolja slika zbog spomenutih neprilika. Kada bi razdvojili kulturu i identitet, može se reći još da kulturno EPK zasigurno obogaćuje kulturno cjelinu, a identitetski djeluje onoliko koliko mu dizajnirani program grada domaćina dopušta. No na kraju, kulturno-identitetski aspekt je vrlo važan i u njemu se praktički uvijek osjeti utjecaj EPK. Teško je govoriti o pozitivnom ili negativnom učinku jer se radi najčešće o relativnom pojmu kod ovog aspekta, ali na objektivnoj razini, dobro provedeni program i organizacija nose pozitivne posljedice u ovom aspektu poput obogaćenog kulturnog sadržaja, jače svjesnosti o identitetu grada i povećane kulturne svjesnosti stanovnika.

2.5. Monitoring i istraživanje utjecaja

Iako se EPK kao događaj održava već 35 godina, o njegovim utjecajima na urbani prostor, stanovništvo gradova i općenito stanje u gradovima domaćinima nije se puno istraživalo sve do nedavno. Početna istraživanja utjecaja bili su većinom individualni napor i nije bilo organiziranog ili institucionalnog monitoringa samog događanja – tako se ističe dr. John Myerscough koji je iznio studije o ekonomskim utjecajima EPK za Glasgow 1990. i Luxembourg 1996. U novom stoljeću s popularnošću EPK i većem interesu gradova razne organizacije počinju se zanimati za istraživanje utjecaja ovog kulturnog događanja s obzirom da je postajalo jasno da EPK nema isključivo kulturni predznak. Tako i Europska komisija 2004. godine organizirala prvo strukturirano istraživanje o utjecaju EPK (Richards, 2015). Pogotovo su studije o utjecaju EPK u Liverpoolu 2008. godine potaknule gradove da pomnije pristupi pitanju istraživanja utjecaja, ali i monitoringa tijekom EPK razdoblja (Hudec i dr., 2019). Osnovana je Europska istraživačka mreža za EPK koja razvija razne metode i sagledava drugačije aspekte utjecaja, a primjenjujući najviše slučaj Liverpoola i njegovog *Impacts 08* programa. Problemi međutim ostaju što svaki grad ne može prekopirati slučaj drugog grada na svoj i što se vremenski i prostorno nedovoljno detaljno ne istražuje utjecaj. Također, daje se prednost raznim aspektima poput ekonomskog utjecaja, a zanemaruju se drugi aspekti, pogotovo oni koji ima prirodu dugotrajnih posljedica (Richards, 2015). Ipak, ono što je najvažnije je to što su monitoring i evaluacija EPK postali sastavan dio domaćinstva prijestolnice kulture. Promjena koje se dogodila ove godine je ta što su ovogodišnje prijestolnice, Rijeka i Galway, prvi gradovi koji imaju obveznu vlastitu procjenu rezultata i utjecaja EPK. Od 2007. do 2019. Europska Komisija imala je osiguranu neovisnu, vanjsku

procjenu EPK za gradove domaćine, no sada je na snazi nova odluka prema kojoj će domaćini do 2033. morati sami organizirati proces monitoringa i istraživanja utjecaja (Novi List, 2019).

Ipak, u cijelom procesu evaluacije nastoji se doći do novijih, inovativnijih rješenja prilikom kako bi dobili što kompletniju sliku učinaka koji organizacija, program i ostavština EPK donose sa sobom. Engleski znanstvenik Greg Richards tako primjerice u svom radu iz 2015. godine izdvaja primjer Eindhovena, koji se natjecao za domaćinstvo kulturne prijestolnice 2018., ali bez obzira na neuspjeh kandidature, njegov potencijalni program ponudio je zanimljiva rješenja za istraživački dio EPK projekta. U monitoringu i istraživanju utjecaju ponuđene su tri osnovne razlike koje mogu biti primijenjene u daljnjim radovima ovakvog tipa. Prva i osnovna je stvaranje konkretne teoretske osnove prilikom istraživanja utjecaja EPK, druga je započinjanje procesa evaluacije sa samom kandidaturom, dok je treća razlika to što je Eindhoven uključio više različitih organizacija i društava u proces istraživanja i evaluacije EPK utjecaja. Ono što je ključno kod ovih razlika i novina uvedenih u cijeli proces je to što se sprječava politička podobnost i što se znanstvena procjena i stručnost stavlja na prvo mjesto, bez ikakvih namještenih i željenih utjecaja prije samog kraja projekta. Najvažnija stavka u svemu je dobivanje kompletnijeg opsega utjecaja EPK – produženjem vremenskog razdoblja monitoringa i početnog utvrđivanja teoretskog pristupa može se lakše proučiti „mehnika“ utjecaja i egzaktnost djelovanja programa EPK u nekom prostoru. Time bi se izbjegli prethodno spominjani problemi poput neznanja o ekonomskoj učinkovitosti projekta. Naravno, takav pristup nije bez grešaka i podrazumijeva potpunu političku transparentnost koju je vrlo teško postići, ali i veću suradnju između organizacijskog odbora EPK i svih čimbenika u procesu organizacije i sastavljanja programa, no prema Richardsu može donijeti napredak u ovom području (Richards, 2015).

Međutim, nije samo Eindhoven u slučaju dobivanja domaćinstva EPK trebao biti domaćin događaja već cijela regija Sjeverni Brabant koji uključuje jedinice lokalne samouprave Bredu, 's-Hertogenbosch, Tilburg i Helmond uz Eindhoven. Partnerstvo i udruženje ovih gradova i općina u suštini naziva se BrabantStand te bi potencijalno domaćinstvo EPK bilo podijeljeno na cijelu ovu regiju. Uz to što je cilj bio postati prijestolnica kulture kao regija, projekt BrabantStanda 2018. bio je širi od toga. Naime, željelo se saznati kako BrabantStand može dalje funkcionirati na socioekonomskom, političkom i drugim nivoima te koliko su zapravo stanovnici ove regije svjesni postojanja ovog udruženja između spomenutih lokalnih upravnih jedinica. BrabantStand 2018. EPK nije bio uspješan na kraju ne samo iz razloga što nije dobio domaćinstvo događaja, već i iz toga što su svi istraživački projekti zaustavljeni prestankom

kandidature (Richards, 2015). Iako neuspjeh ovog primjera ne sugerira neki pomak u načinima monitoringa i evaluacije utjecaja EPK, to ne znači da se pozitivne strane i pokušaj nečega drugačijeg ne može pohvaliti. Ako ništa drugo, to je samo još jedan primjer koliko je EPK napredovao kao projekt i koliko je od pukog naslova postao opsežno događanje s dugotrajnim utjecajem koje može biti istraživano na razne načine, a koje može pomoći i drugim vrstama znanstvenog istraživanja koji nisu usko vezani uz EPK. Monitoring i istraživanje utjecaja EPK morat će ostati krucijalan dio programa kako bi na koncu mogli bolje proučiti važnost događaja i kako bi znali u kojim smjerovima se on dalje može odvijati jer očito je da se tu danas radi o ozbiljnom europskom projektu koji može i dalje pomagati razvoju europske urbane zajednice.

3. RIJEKA EPK 2020: STUDIJA SLUČAJA

U trenutku pisanja ovog teksta, Rijeka ulazi u osmi mjesec domaćinstva EPK. Jasno je da se mora istaknuti da je EPK u Rijeci dosada obilježila odgoda, smanjeni program i restrikcije, a zbog epidemije, odnosno na globalnoj razini, pandemije koronavirusa. Svi učinci tako su znatno oslabljeni, odnosno utjecaj EPK na promjene i stanje Rijeke dobio je potpuno drugačiji kontekst jednostavno zbog toga što ovakve pojave na europskoj razini, nije bilo od 1985. i zasnivanja EPK. Početak EPK-a i otvaranje samog godišnjeg događaja 1. veljače 2020. godine obilježile su mnoge kontroverze. Iako na prvi pogled manje relevantno, ono što je izazvalo medijsku pozornost početnih dana EPK u Rijeci, itekako ima ulogu u oblikovanju utjecaja istog na grad. Naime, kulturne instalacije poput Stoga sijena Ivana Kožarića na Trgu 128. brigade Hrvatske vojske izazvale su negativne konotacije u dijelu javnosti, što je dovelo i do uništenja spomenute instalacije. Daljnje potencijalne kulturne instalacije s ideološkom pretpostavkom i provokacijom dovele su do daljnjih rasprava u riječkoj, ali i široj javnosti. Ono što je sigurno, ovakav razvoj događaja donio je medijsku pozornost Rijeci i EPK-u kao godišnjoj manifestaciji koja se prvi put događa u Hrvatskoj. Zanimanje šire javnosti u Hrvatskoj, ali i samoj Rijeci nije veliko za kulturne događaje, no prebacivanje tematike s kulturnog aspekta i ovakvog događaja za dobrobit grada Rijeke i njenih građana na ideološku problematiku može biti opasno. Kao što je prije u radu rečeno, EPK sa sobom nosi određenu ideološke rasprave, što je odnijelo pažnju s pogodnosti EPK za Rijeku, a donijelo pozornost sukobima iz prošlosti i otvorilo režimske rasprave, do čega nikako nije smjelo doći.

Kako je ožujak donio pandemiju koronavirusa i epidemiološke mjere, sve u sklopu EPK otkazano je na više od dva mjeseca. Brojne kritike pogodile su organizacijsko vodstvo EPK koje je na kraju podnijelo ostavke, a uslijed afere s nelegalnim dobavljanjem sredstava za

otvorenje 1.veljače. Vođenje i organizacija projekta pokazali su se tako puni financijskih malverzacija, a još su mnogobrojna otvorena pitanja, pogotovo sa strane vodstva grada. Iako su otkrivene nelegalne radnje, iz sadašnjeg i bivšeg vodstva EPK i dalje su dolazile samopouzdanе poruke koje daju vjeru u uspješnost projekta koja bi se trebala pokazati kasnije (Novi List, 2020a; Hrvatska Radiotelevizija, 2020). Nakon popuštanja epidemioloških mjera, EPK se vratio u funkcionalnost i događajima koji su se po rasporedu trebali odvijati te je krenulo „Ljeto u prijestolnici kulture“, no kao što će se dalje vidjeti, bez prevelikog uspjeha po mišljenju građana. Problem je naravno i dalje epidemija te manjak broja turista – koji je trebao biti najveći u povijesti Rijeke za jednu godinu, a na kraju od toga jednostavno nije moglo biti ništa, iako je turistička sezona s obzirom na utvrđene okolnosti bila iznad očekivanja na prostoru Kvarnera.

Primjer Maribora se nameće kao paralela s dosadašnjim razvojem situacije EPK-a u Rijeci. Kao što je već i spomenuto, u Mariboru je zbog političko-financijske krize na kraju morao odstupiti gradonačelnik, a građani su negativno gledali na EPK 2013. kao posljedica tih događaja (Richards, 2015). Slučaj Rijeke i EPK zasada izgleda kao skup izvanrednih okolnosti (pandemija), neodgovornog vodstva samog EPK projekta i internih političkih problema u gradu. Iako je u ovom slučaju EPK u Rijeku na prvu donio negativne posljedice u socioekonomskom i političkom aspektu (djelomično i pozitivne zbog otkrivanja problema), treba znati odvojiti okolnosti pandemije i probleme gradskog vodstva od organizacije i programa EPK, što će se dalje analizirati i kroz anketu. Međutim, kontekst cijele situacije potreban je kako bi lakše razumjeli EPK 2020. u Rijeci, kako bi mogli razumjeti rezultate ankete i kako bi malo detaljnije mogli proučiti dosadašnji utjecaj EPK i njezinog programa na Rijeku. Naravno, godina EPK u Rijeci nije još završena i sve dalje razmatrano ima mogućnost promjene te će se u ovoj studiji slučaja jednostavno promotriti dosadašnje šestomjesečno razdoblje EPK (uz razdoblje prethodno domaćinstvu), a usporedbe između Rijeke i dosadašnjih domaćina kada govorimo o aspektima promjene i utjecaja EPK nisu moguće u većem obimu upravo iz tog razloga. Konačni utjecaj EPK na Rijeku moći će se razmotriti tek nekoliko godina nakon završetka projekta, koji bi trebao biti gotov u veljači 2020. godine, ali bi to trajanje moglo biti produženo s obzirom na prijedlog Europske komisije koja želi Rijeci i Galwayu dati još par mjeseci vremena da provedu svoj planirani program (Novi List, 2020b).

Spomenuto je već da je Rijeka posebna po organizaciji monitoringa i evaluacije EPK. Prvi puta u povijesti EPK projekta Europska komisija provodi uputu da gradovi domaćini EPK moraju sami provesti navedene procese, u vlastitoj organizaciji i s vlastitim nalaženjem odgovornih institucija. Rijeka, zajedno s Galwayem, tako je dobila zadatak za pionirski pothvat, barem na

službeni način, jer je već bilo gradova poput Liverpola koje su imali samostalne studije o evaluaciji utjecaja EPK. 5 institucija zasluženo je za monitoring i evaluaciju EPK u Rijeci - Filozofski fakultet u Zagrebu, agencije IPSOS, Wyg i MAP, te Institut za razvoj i međunarodne odnose. „Pratit će se oko stotinu indikatora u sedam područja procjene – kulturna vibrantnost i održivost, kulturni pristup i sudjelovanje, imidž grada, upravljanje i proces isporuke, europska dimenzija, te gospodarstvo i turizam. Projekt će rezultirati s tri velike studije – baznu s podacima za 2019., studija o stanju 2020. te ona koja će usporediti podatke iz 2019. i 2020. i procijeniti učinka projekta.“ Zanimljivo je da je riječka evaluacija i monitoring vrlo nalik spomenutom modelu „Eindhoven/Brabantstad“ kojeg zagovara G. Richards, tako da se može primijetiti svojevrsni iskorak ne samo s plana EU, već i s plana domaćina u pristupu cijelom procesu. Rijeka bi tako trebala sa završetkom EPK trebala dobiti jedinstvene studije na europskom planu, ali pogotovo na hrvatskom u kontekstu kulturnih studija i utjecaja kulturnog događanja na određeni urbani prostor (Novi List, 2019).

3.1. Anketa o utjecaju EPK 2020. na Rijeku i rezultati ankete

U sklopu rada, od 3. do 15. kolovoza 2020. provedena je anketa u kojoj se istraživao utjecaj EPK na Rijeku u dotadašnjih šest mjeseci domaćinstva ovog projekta, ali i kroz cijeli proces kandidature do ove 2020. godine. Anketa je primarno bila namijenjena građanima Rijeke i riječke okolice, ali je naglašeno da je mogu ispuniti svi koji su upoznati s događanjima u gradu vezanim za ovogodišnji EPK projekt. Bio je cilj obuhvatiti što više građana Rijeke i riječke okolice, ali zbog razloga dobivanja većeg broja ispitanika i mogućnosti poznavanja događaja u Rijeci iz vanjske sredine, napravljena je navedena iznimka. Također, uz obuhvaćanje građana Rijeke cilj je bio i da ispitanici imaju određeno znanje o EPK 2020. i da su upoznati s cjelokupnim tokom projekta.

Zbog veće pristupačnosti željenom uzorku ispitanika, ali i okolnosti pandemije, anketa je 100% provedena preko web anketiranja (Google Forms) odnosno svi ispitanici ispunili su anketu na *online* način, a anketa je iz navedenih razloga bila dostupna u nekoliko Facebook grupa vezanih uz grad Rijeku. Metoda uzorkovanja je bila neprobabilistička prigodna, ali s pretpostavkom prosljeđivanja ankete korištena je i metoda snježne grude kako bi se zahvatio što veći uzorak ljudi koji su zainteresirani i upoznati s tematikom ankete. Na koncu, dobiven je uzorak od 87 ispitanika, a 72 % ima prebivalište u Rijeci, odnosno 93 % ispitanika su stanovnici Rijeke i okolice, što je zadovoljilo cilj ankete. Također, prema odgovorima u anketi može se pretpostaviti da je većina ispitanika dobro upoznata s projektom stoga se može reći da su dobiveni rezultati smisleni i da relativno dobro odgovaraju javnom mnijenju.

Anketa se sastojala od 6 pitanja vezanih uz demografske podatke i osobne stavove te 8 pitanja konkretno vezanih uz EPK 2020. u Rijeci odnosno utjecaj koji je dobivanje titule i program EPK zasada izvršio na grad. Preko prva tri pitanja dobiva se demografski presjek uzorka ispitanika. 64 % ispitanika su žene, a prevladavajuća dobna skupina bila je ona od 46 do 60 godina, no bitnije je da su glavne dobne skupine bilo poprilično jednako zastupljene. Detaljniji podaci o dobno-spolnoj strukturi ispitanika dostupni su u sljedećoj tablici (tab. 1). Također, kao što je rečeno, većina ispitanika je iz samog grada Rijeke, 73 %, dok je 20 % ispitanika iz riječke okolice. Ostalih 7 % uglavnom pripada prebivalištim iz ostatka Primorsko-goranske županije (5 % u ukupnom broju ispitanika), dok su još dva ispitanika iz ostalih dijelova Hrvatske, točnije iz Zagreba. S obzirom na zanemariv broj ispitanika koji ne pripadaju riječkom urbanom području, ispitanike možemo podrazumijevati kao građane Rijeke i okolice, odnosno njihovo mišljenje s obzirom na relativno reprezentativan uzorak možemo do određene mjere poistovjetiti s mišljenjem stanovnika riječke urbane cjeline/riječke makroregije.

Tab.1. Dobno-spolna struktura ispitanika u anketnom istraživanju

Dob	Ukupno	M	Ž
≤18	1	1	0
19-30	22	13	9
31-45	26	7	19
46-60	30	7	23
>60	8	3	5
Ukupno	87	31	56

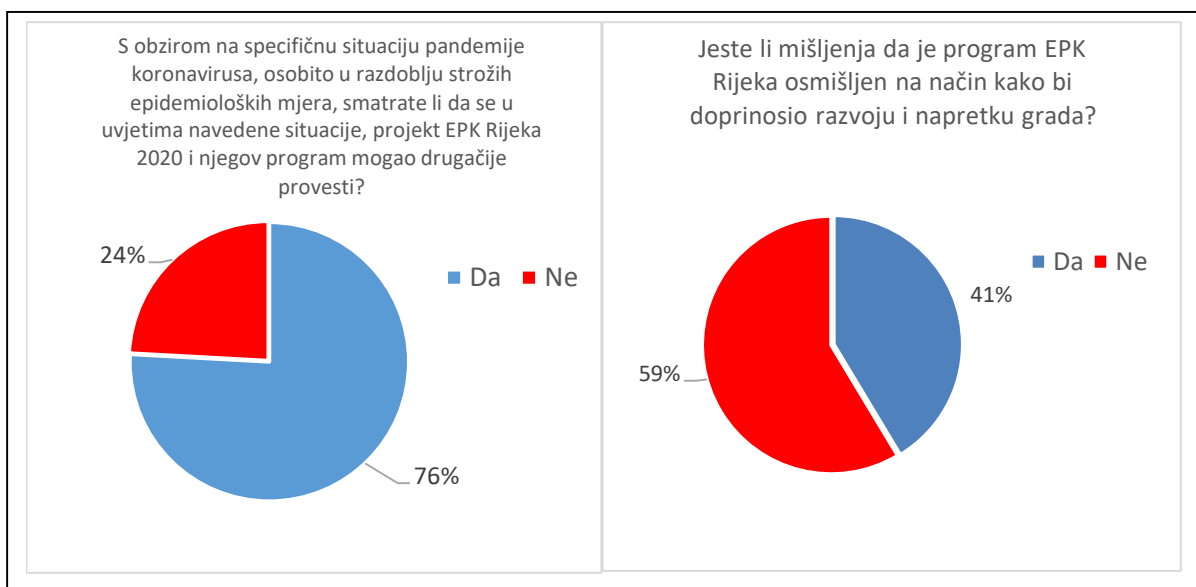
Izvor: anketno istraživanje autora

Sljedeća pitanja odnosila su se na odnos ispitanika prema kulturi i EPK općenito kao projektu, a u obliku tvrdnji za koje se trebalo izjasniti o stupnju slaganja. Većina ispitanika složila se, bilo potpuno ili djelomično s tvrdnjom da ih zanima kultura i kulturna događanja, točnije to je tvrdilo njih 57 %. Također, većina ispitanika tvrdi da je upoznata s Europskom prijestolnicom kulture kao projektom i događanjem i to s 87 % slaganja s tvrdnjom, a s premoćnom većinom ispitanici su mišljenja da kultura i kulturni događaji poput Europske prijestolnice kulture (EPK) mogu doprinijeti razvoju i napretku određenog gradskog prostora (84%). Ovakvi rezultati i

odgovori na navedene tvrdnje pokazuju da ispitanici imaju solidno zanimanje za kulturu, da su izrazito upoznati s EPK te da značajnom većinom vjeruju da ovo kulturno događanje može imati pozitivan utjecaj na grad, što daje izrazito dobru podlogu na temelju kojeg možemo bolje proanalizirati ostatak ankete.

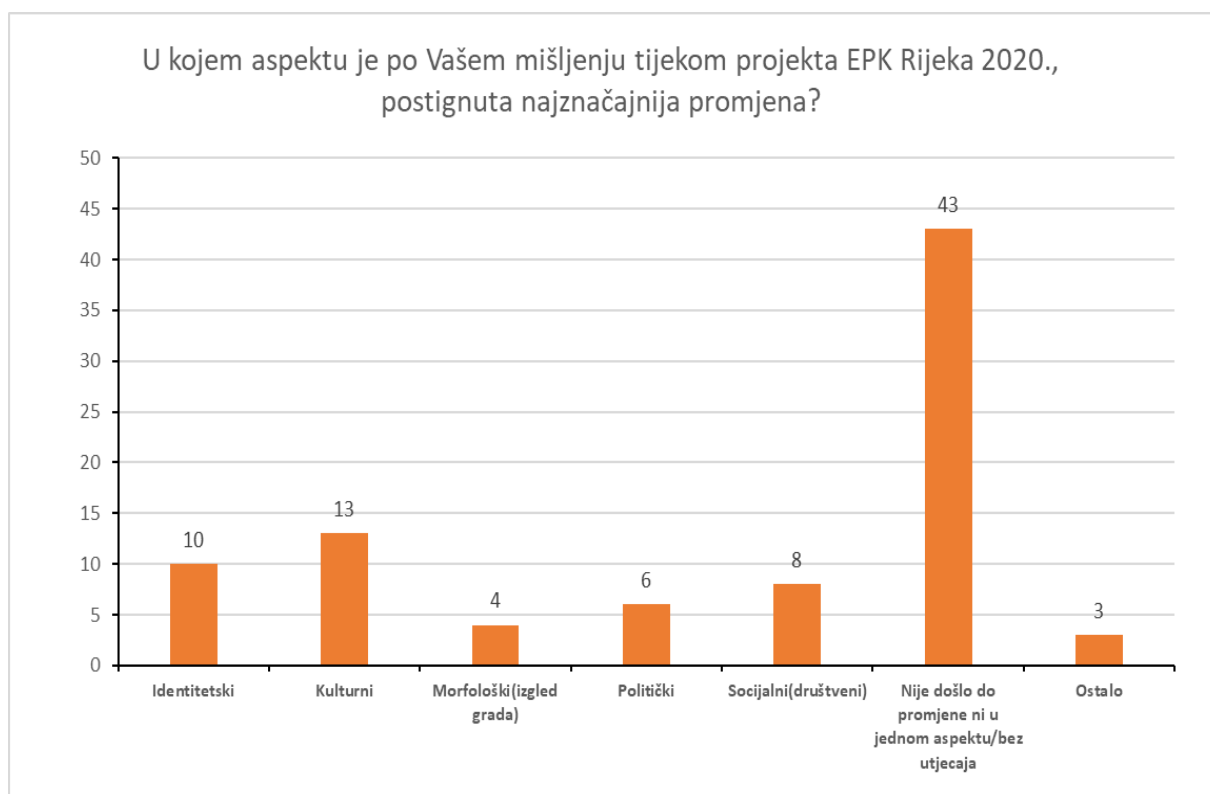
U nastavku ankete ispitanici su imali za zadatak u dva pitanja dati ocjenu za vođenje EPK u Rijeci te ocjenu za utjecaj koji je EPK dosada ostavio na Rijeku. Ocjenu je bilo moguće dati u rangu od 1 (potpuno negativno) do 5 (potpuno pozitivno). Vodstvo EPK u Rijeci za dosadašnji tijek projekta i programa dobilo je prolaznu ocjenu, ali ipak pretežno negativnu – 2,44 prosječna je ocjena ispitanika za vođenje cijelog projekta. Utjecaj EPK na Rijeku i gradski prostor dobio je nešto bolju ocjenu ispitanika, ali s malom razlikom – 2,62 prosjek je ocjena za utjecaj EPK. Ocjene koje su ispitanici dali sugeriraju nezadovoljstvo cijelim EPK projektom u Rijeci, ali ipak treba imati na umu sve već nabrojane okolnosti koje su pogotovo imale ulogu u ocjenama ispitanika za utjecaj EPK.

Sljedeća pitanja u anketi ključna su bila da vidimo kakvo mišljenje ispitanici odnosno građani Rijeke i okolice imaju o EPK u Rijeci, odnosno kakav je utjecaj EPK zasada ostavio na njih i na grad. Dva pitanja o vodstvu i programu dosadašnjeg tijeka EPK govore nam dosta o stavu ispitanika. Naime, 59 % ispitanika smatra da program EPK u Rijeci nije osmišljen na način da doprinosi razvoju i napretka grada. Također, čak 76 % ispitanika mišljenja je da se program EPK mogao drugačije provesti u uvjetima pandemije koronavirusa. (sl. 3 i 4). Ovi odgovori daju nam na znanje da građani riječkog urbanog područja nemaju dobro mišljenje o dosadašnjem radu vodstva riječke organizacije EPK te o programu koji je osmišljen, što je posebno indikativno na polovici razdoblja EPK godine.

Sl. 3. i 4. Mišljenje ispitanika ankete o vodstvu i programu EPK Rijeka 2020.
Izvor: anketno istraživanje autora

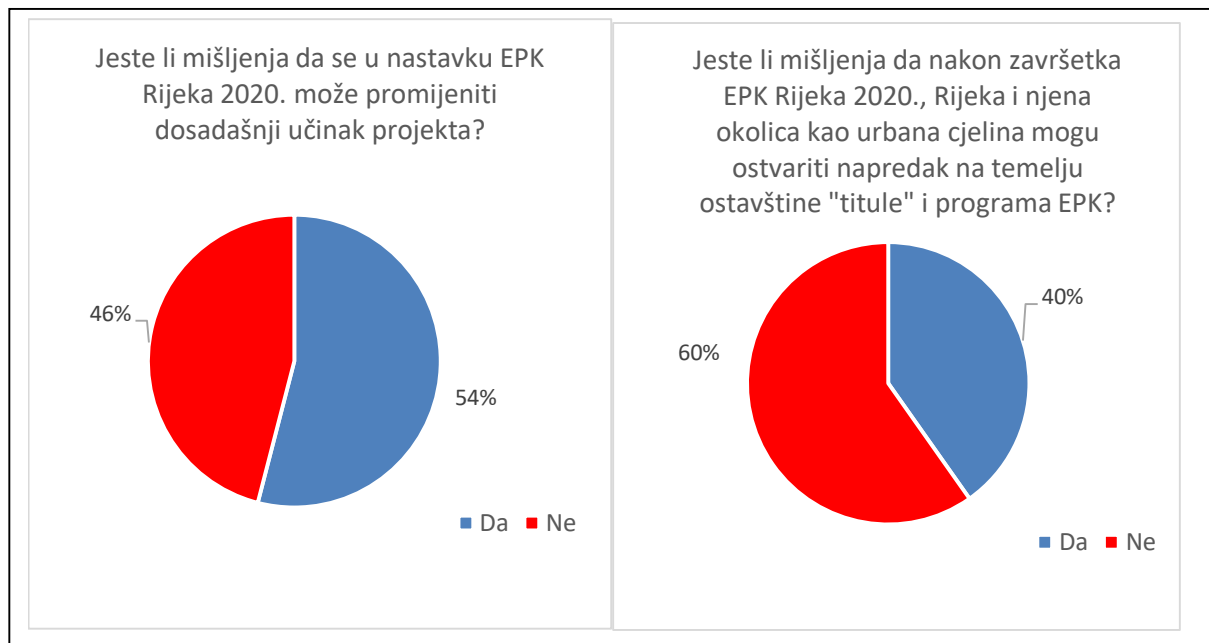
Kako se u prijašnjem tekstu govorilo o aspektima utjecaja EPK, bitno je vidjeti što ispitanici misle o utjecaju EPK na Rijeku po tim aspektima. Radi pojednostavljenja, pojedini aspekti poput kulturnog i identitetskog razdvojeni su u ponuđenim odgovorima u odnosu na prijašnju analizu u radu. U rezultatima prikazanim u sljedećem grafu (sl. 5) možemo vidjeti da većina anketiranih, točnije njih 49 %, smatra da u dosadašnjem tijeku EPK u Rijeci nije došlo do promjene ni u jednom aspektu, odnosno da je EPK bez ikakvog utjecaja na grad zasada. Od ostalih odgovora, najviše su zastupljene promjene u kulturnom i identitetskom aspektu, što je najlogičnija pretpostavka i odgovor kod utjecaja EPK općenito, te u socijalnom aspektu. Zanimljivo, ekonomski aspekt dobio je tek 1 glas od 87 te je svrstan u rubriku Ostalo. Ovakvi rezultati još nam jednom daju do znanja nezadovoljstvo načinom na koji se EPK odvija u Rijeci. Iz razloga što velika većina ispitanika smatra da EPK može doprinosa razvoju gradske sredine, jasno nam je da rezultati ovih odgovora naznačuju da Rijeka i vodstvo EPK u Rijeci prema građanima ne rade dobar posao jer razvoj grada ne ide u pravom smjeru.

Sl.5. Aspekti utjecaja EPK 2020. u Rijeci prema mišljenju ispitanika ankete

Izvor: anketno istraživanje autora

Na koncu, imamo pitanja koje nam govore o mišljenju građana o budućnosti projekta i njegovoj ostavštini. Iako kod ovih pitanja imamo nešto optimističniju sliku u odnosu na prošla pitanja, ispitanici Rijeci ne daju najbolje šanse za iskorištavanje svih pogodnosti EPK. Međutim ova pitanja vrlo su bitna upravo iz razloga što EPK godina u Rijeci još nije gotova. Na pitanje može li se promijeniti dosadašnji učinak projekt u nastavku EPK Rijeka 2020. 54 % ispitanika odgovorilo je potvrdno, što je pomalo iznenađujuće u odnosu na prijašnje odgovore. Ipak, 60 % ispitanika smatra da Rijeka i njena okolica ne mogu ostvariti napredak na temelju ostavštine EPK (sl. 6. i 7.). Ovakvi odgovori daju nam za naslutiti da građani smatraju da uslijed popuštanja epidemioloških mjera/bolje epidemiološke situacije Rijeka može poboljšati učinke projekte, ali da u konačnici EPK neće donijeti napredak ni razvoj grada i njegove okolice.

Sl. 6. i 7. Mišljenja ispitanika ankete o budućnosti i ostavštini EPK Rijeka 2020.
Izvor: anketno istraživanje autora

Zadnje pitanje dalo je ispitanicima priliku da u dužem odgovoru daju mišljenje na koje načine Rijeka može najbolje iskoristiti EPK kao sredstvo razvoja grada i tako zaokruže svoja razmatranja o dosadašnjem tijeku ovog događanja. Ono nije bilo obavezno za ispuniti u anketi, a na njega je od 87 ukupnih ispitanika odgovorilo njih 59. Iako je pitanje glasilo „Na koje načine po Vašem mišljenju, Rijeka može najbolje iskoristiti EPK kao sredstvo razvoja grada u budućnosti?“ znatan dio ispitanika samo je još jednom izrazio svoje nezadovoljstvo oko EPK projekta – 12 ispitanika odgovorilo je negativnim odgovorom na pitanje, odnosno da nema načina na koji Rijeka može iskoristiti EPK, 5 ispitanika odgovorilo je političkim komentarem odnosno pozivom da je jedini način za razvoj grada promjena u vodstvu grada i politička smjena. 10 ispitanika pak nije smisleno odgovorilo na pitanje, mada se i u tim odgovorima mogao izvući negativan kontekst, ili pak to možemo protumačiti time da se tu radi o ispitanicima koji su manje upoznati s načinima iskorištavanja pogodnosti EPK. Možemo zaključiti da 27 ispitanika, odnosno 46 % od onih koji su odgovorili, ili smatra da neće biti nikakvih pozitivnih posljedica od EPK ili ne zna koji su mogući načini za iskorištavanje ili smatraju da Rijeci prvenstveno treba politička promjena. 54 % ispitanika ipak je ponudilo konkretne prijedloge za što možemo poistovjetiti s pitanjem o budućnosti projekta gdje su bili istovjetni postoci (sl. 6). Ovaj većinski postotak ispitanika uglavnom je ponudio prijedloge poput privlačenja turista, povećanje turističke ponude, razvoja kulturnog i kreativnog turizma. Također, ističu se prijedlozi razvoja kulturnih manifestacija te općenito potreba za daljnjim razvojem kulturnih programa i politika. U konačnici, građani su najviše naglasili da bi najveća korist trebala biti od infrastrukturnih projekata, među kojima se ističu kompleks bivše tvornice

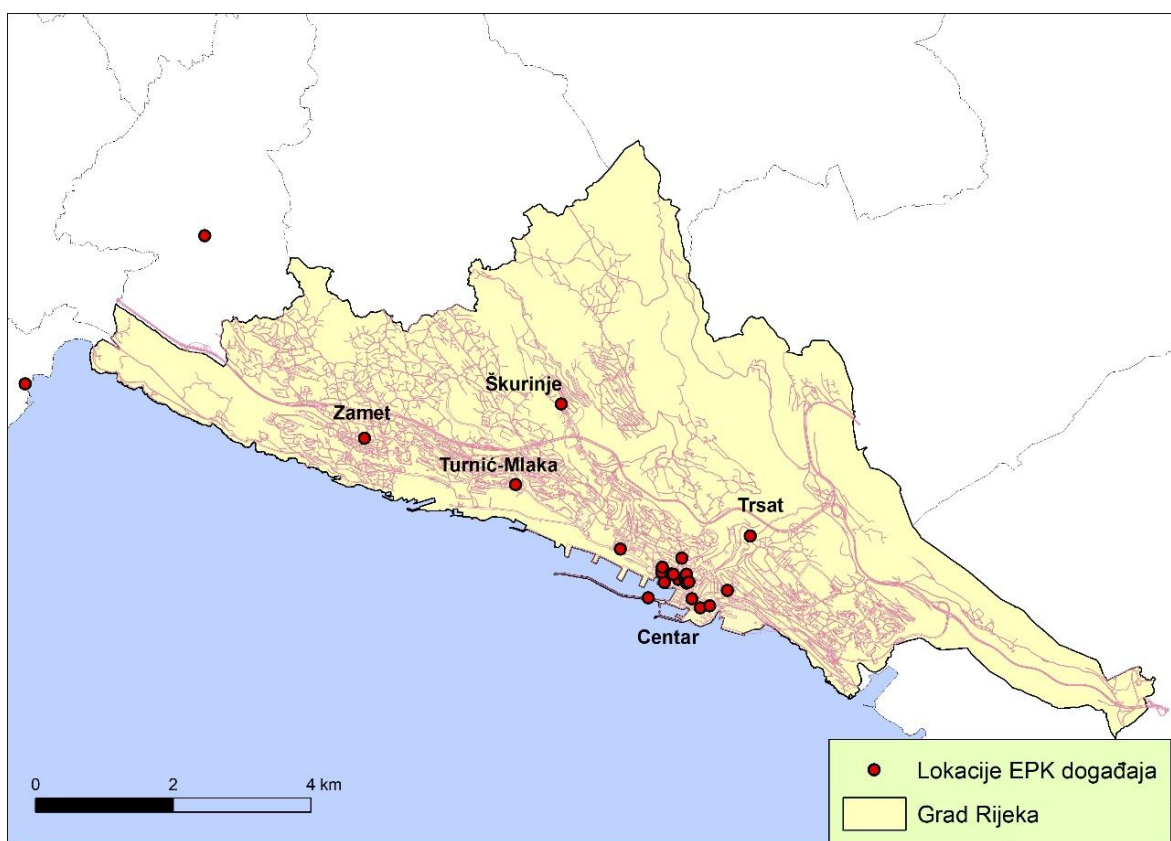
„Rikard Benčić“ te brod „Galeb“, a predlagali su najviše da se mora iskoristiti potencijal industrijske baštine.

Na temelju provedene ankete možemo samo zaključiti da EPK 2020. prema građanima Rijeke nije uspješan projekt, ali da će pozitivnih posljedica i utjecaja ipak biti, a potencijalno projekt može nadići sadašnja očekivanja. No čini se da mnogi smatraju da vodstvo i program nisu zadovoljili, odnosno da je projekt previše politički ovisan da bi na koncu uspio. Kada to usporedimo s nekim od primjera prijašnjih domaćina EPK, možemo samo reći da su neke karakteristike poput nepovezivanja projekta s dovoljno građana itekako prisutne u Rijeci te da socijalni učinci projekta neće biti preveliki, čemu je zasigurno velik razlog i epidemija. S obzirom da građani vjeruju u uspješnost EPK projekta na općoj razini, čini se da je bilo potrebno bilo više uključiti građane u izradu programa i događaje u sklopu EPK, pa čak i u vrijeme izrazitih epidemioloških restrikcija, s obzirom na mogućnosti današnje tehnologije. Ako EPK nije dovoljno blizak stanovništvu cijelog grada, dosadašnja iskustva gradova ne govore dobre stvari o posljedicama takve politike i zasad se čini da će riječki primjer onaj gdje se zakazalo po ovom pitanju.

3.2. Zapažanja o projektu i završni osvrt na studiju slučaja

Po onome što je autor ovog rada mogao primijetiti u Rijeci od dobivanja titule EPK do trenutka pisanja ovog teksta, Rijeka nikad nije u punom obimu prihvatila svoju titulu. Iako je marketinški dio EPK prema vanjskoj publici odradio veliki dio posla kako bi se privukli turisti, s obzirom da se u Rijeci predviđao rekordni broj turista u 2020. godini, prevladava osjećaj da se u približavanju EPK prema građanima Rijeke puno više moglo napraviti, pogotovo za one građane koji nisu toliko bliski s kulturom. Identitet EPK je slabo prihvaćen, a obilaskom grada tek se na nekoliko punktova i u samom središtu grada može primijetiti da je Rijeka prijestolnica kulture i to zahvaljujući zastavama i sličnim obilježjima ili ponekom umjetničkom instalacijom/intervencijom u prostoru. Uz to, mogu se primijetiti infrastrukturni projekti poput radova na kompleksu Benčić, gdje je identitet EPK u sklopu novog muzeja suvremene umjetnosti naglašeniji, ali to je tek jedan manji dio grada, nedovoljan da poboljša stečeni dojam. Uz identitetski i socijalni problem, može se izdvojiti i problem nebalansiranog rasporeda aktivnosti po gradu jer su većina događaja u sklopu programa fokusirani na centar grada, čak i više u nekom od „27 susjedstava“ u odnosu na druge dijelove Rijeke. Konkretno, na sljedećem prilogu prikazane su (u obliku crvenih kružića) sve lokacije EPK događaja sa službene web stranice EPK Rijeka 2020 od 1. rujna 2020. do (zasada) predviđenog kraja EPK godine. Pod lokacije događaja podrazumijevaju se ili točne lokacije nekog unutarnjeg prostora ili pak

aproximacija lokacije događaja koji će odviti na nekoj ulici, trgu ili većem prostoru (kao što je to slučaj s kvartovima Škurinje i Turnić-Mlaka). Također, pod nazivom Centar na karti podrazumijeva se širi centar Rijeke. U tom širem centru grada nalazi se čak 17 lokacija u kojima se održava više EPK događanja, dok je izvan šireg centra tek 4 gradske lokacije u kojem će se održavati događanja u sklopu EPK u navedenom razdoblju. Može se tako uočiti koncentriranost lokacija EPK događaju na užem prostoru te da su izvan centra Rijeke lokacije za EPK događanja raspršene i u ukupno puno manjem broju – problem koji se nadovezuje na prethodno spomenute iz razloga što svi građani Rijeke nemaju jednaku pristupačnost događajima vezanim uz EPK (sl. 8; Rijeka 2020, 2020). Treba napomenuti da je prilog napravljen prije 1.rujna i da su promjene u programu događaja u sklopu EPK moguće.

Sl. 8. Prostorna distribucija EPK događaja u Gradu Rijeci i užoj okolici od 1.rujna 2020. do predviđenog završetka EPK 2020.

Izvor: autor prema Geoportal, 2020; Rijeka 2020, 2020; Portal otvorenih podataka Grada Rijeke, 2020

Rijeka će u povijesti EPK ostati upamćena sigurno kao jedan od prvih gradova koji je morao ugostiti događaj za vrijeme pandemije i primjer kako se nositi s takvom okolnošću. Međutim, to ne znači da podatak iz ankete da gotovo polovica ispitanika smatra da nema utjecaja EPK na Rijeku, nije indikativan kada govorimo o aspektima utjecaja EPK. Morfološki i ekonomski

učinci bit će vidljiviji sljedećih godina, socijalni su znatno umanjeni zbog epidemije, dok su kulturno-identitetski također u isto vrijeme umanjeni te treba više vremena da bi ih se proučilo, a razlog je što je ih većina ispitanika u anketi izdvojila kao one aspekte koji su najznačajnije promijenjeni vjerojatno stoji u tome što su oni najviše logički povezani s velikim kulturnim događanjem kao što je EPK. Politički aspekti su u ovom trenutku možda i najistaknutiji zbog već navedenih razloga. U konačnici, pozitivnih utjecaja će biti čisto iz razloga jer se infrastrukturni projekti provode i zbog povećanih kulturnih aktivnosti koji će donijeti ekonomski priljev. To je pozitivan aspekt kojeg treba pohvaliti jer je zahtijevao organizaciju i ulaganja. Pogotovo su pohvalni događaji koji spajaju više raznolikih aspekata i interesa poput trenutne izložbe „Fiume Fantastika: fenomeni grada“, koja je rezultat znanstvenog istraživanja, a koja na jedan način spaja umjetnost, urbanu povijest i znanost u jednom (Rijeka 2020, 2020). U konačnici, riječ je o događaju koji promiče specifični riječki identitet i govori o povijesti grada na relativno pristupačan način. Međutim, takvih događaja nije bilo dovoljno, a u problemima istaknutim u prethodnim odlomku i rezultatima ankete leže razlozi zašto utjecaji EPK potencijalno neće biti onakvi kakvi se očekivalo i zašto se ipak u određenim poljima moglo više napraviti.

Na kraju, možemo zaključiti da su negativne okolnosti i nespremna organizacija programa EPK u Rijeci zasada ostavili negativan utisak na stanovnike Rijeke, propust koji će teško biti nadoknaditi jer je stanovništvo otpočetak trebalo biti bolje uključeno u cijeli projekt. Prevelikog utjecaja EPK na Rijeku zasada očito nema, iako se u svakom aspektu može nešto primijetiti, ali ti utjecaji se zasada nažalost najviše baziraju na propustima u organizaciji i povezanošću samog Grada Rijeke i političke situacije s EPK, pogotovo u svijesti građana. Pionirski način evaluacije EPK nakon 2021. godine više će nam reći o svemu, ali čini se da je EPK Rijeka 2020. propustila u svojem programu približiti cijeli EPK svim građanima, iako je broj organiziranih raznih kulturnih događaja pohvalan. S obzirom da su dosadašnji tijek EPK-a u Rijeci, kada izuzmemo epidemiju i odgode, obilježila ideološka prepucavanja i istrage oko financijskih malverzacija, jasno je da se moglo napraviti više i da takve teme nisu trebale imati centralno mjesto u kulturnom projektu koji treba promicati europsku jedinstvenost, a značaj i raznolikost grada kao što je Rijeka. Međutim, s dovršetkom infrastrukturnih projekta i produljenjem trajanja EPK godine može se očekivati jačanje nekih pozitivnih utjecaja, ali teško je govoriti nešto dalje o tome u ovom trenutku.

4. ZAKLJUČAK

EPK je kompleksan projekt i kulturno događanje s isto takvom kompleksnom pozadinom, posljedicama i utjecajem. Iako primarno kulturni projekt na začetku, Europska unija i europska urbana središta pobrinuli su se da ovaj projekt i kultura postanu određeno sredstvo kojima gradovi mogu raspolagati u slučaju potrebne obnove i poticaja za daljnji razvoj. Sada se radi o događaju na razini sportskih natjecanja, samo s dužim trajanjem te je zapravo EPK postao prioritetni događaja za ugošćivanje. Mogućnosti iskorištavanja prijestolnice kulture u svrhu razvoja grada postale su brojne, ali kako se projekt dalje razvijao, to je sve postajalo više ovisno o samim gradovima, a manje o EU.

Socioekonomski utjecaj najkompleksniji je kad gledamo aspekte utjecaja EPK – gospodarska aktivnost nesumnjivo je veća za vrijeme EPK, kao što kulturno događanja potiču veću socijalnu aktivnost, ali dugotrajni učinci su upitni i promjenjivi. Morfološki učinak je ovisan o mogućnostima grada da izvede infrastrukturne projekte, ali na osnovnoj razini postoje pozitivne promjene. Kulturno-identitetski aspekt također je vrlo kompleksan, ali u osnovi donosi pozitivnu promjenu gradu domaćinu, sve dok je program jasno oblikovan. Politički aspekt promjena pod utjecajem EPK najkontroverznija je tema – pozitivnih promjena ima, ali kako politika grada i kulturna politika određenih pojedinaca i društava često ne idu zajedno, tako se ovdje s EPK javljaju i određeni problemi, koji u konačnici mogu izroditi poboljšanje određene političke situacije. U radu se pokazalo da EPK kao projekt u osnovi donosi brojne pozitivne posljedice i da zasigurno može donijeti određeni utjecaj na prostor grada. Kada sagledamo sve utjecajne aspekte EPK, proces kandidature, monitoring i evaluaciju programa cijelog projekta i cjelokupnu ostavštinu događanja na europskoj razini u sada već preko 40 gradova, može se reći da je prijestolnica kulture ostavila svoj trag i da je etablirani kulturni događaj s višedimenzionalnim značenjem i konceptom. Tako nešto ne bi bilo moguće da se EPK u svojim prvim godinama nije pokazao kao dobra inicijativa te da gradovi domaćini nisu uzeli programe u „svoje ruke“ te počeli ih oblikovati na način koji im odgovora. Zahvaljujući suradnji EU i europskih gradova, negativni utjecaji poput troškova projekta postali su nepostojeći, a sve je onda ovisilo hoće li se program osmisliti na pravi način. U biti, može se zaključiti da postojanje pozitivnog utjecaja, pogotovo u smislu dugoročnosti, ovisi o programu, kulturnoj politici, organizaciji i vodstvu grada i EPK. Čak i u slučaju lošeg programa i vodstva, mogući su pozitivni utjecaji na temelju akumulacije gospodarskih aktivnosti i turističkih dolazaka odnosno određenih morfoloških promjena, ali taj utjecaj postaje neprimjetan u sljedećim godinama ukoliko EPK nije proveden na odgovarajuće načine. Kada sve zbrojimo i oduzmemo, EPK ima

pozitivan utjecaj na gradove domaćine EPK, programski koncept je dobro osmišljen od strane EU da pomogne gradovima u daljnjem razvoju, a isto tako prisvojene su pozitivne promjene u organizaciji i pripremi programa EPK koje su drugi gradovi prepoznali, a koje su kasnije pomogle gradovima kako bi izvršili zamišljeno u sklopu projekta.

Slučaj Rijeke kao prijestolnice kulture u 2020. ne izgleda najbolje, odnosno veliki utjecaj EPK se ne vidi, a većina građana čini se razočaranim ne zbog toga jer je EPK donio nešto loše, već jer Rijeka zasad nije iskoristila pogodnosti i prilike koje se pružaju s događajem. Naravno, s pandemijom koronavirusa, samo se možemo hipotetski zapitati što bi bilo kad te okolnosti ne bilo, ali konsensus do kojeg se dolazi je da se trenutno moglo puno bolje. Primjer Rijeke zasigurno će biti zanimljiv primjer u daljnjem proučavanju projekta koji će se morati naučiti priviknuti na izvanredne uvjete te primjer kako EPK djeluje na grad kad su kulturne aktivnosti zaustavljene. Rijeka jednostavno nije imala sreće, ali očito je falilo i organizacije i sposobnog vodstva kako bi program mogao teći u izmijenjenom obliku i kroz pandemijske okolnosti, a s obzirom na razvoj događaja oko otvaranja EPK, očito je da su određene stvari pošle po krivu od samog početka. Nasljeđe EPK u Rijeci bit će stoga smanjeno u odnosu na očekivano, ali pozitivnih promjena će biti. Koliko će one dugo djelovati na grad i hoće li Rijeka ipak uspjeti iskoristiti neke pogodnosti ovog domaćinstva u neobičnim okolnostima, tek je za vidjeti.

Možemo konačno zaključiti da je EPK projekt iznimne uspješnosti koji je više ispunio svrhu razvoja i obnove europskih urbanih središta nego prvotnu svrhu europske jedinstvenosti. Međutim, EU prepoznao je smjer kojim EPK ide i nastavio ga je dalje razvijati u dobrim pravcima. On međutim treba daljnji razvoj i prilagodbu novim vremenima te okolnostima u kojima trenutno živimo na europskom kontinentu, ali i u cijelom svijetu. Istraživanje utjecaja EPK i evaluacija cijelog projekta pogotovo je važna stavka na kojoj treba dalje raditi kako bi projekt mogao imati veću važnost, kako bi se ta važnost znala bolje procijeniti te kako bi u konačnici gradovi domaćini mogli na odgovarajući način iskoristiti sve pogodnosti tog domaćinstva. Kulturna događanja prolaze kroz izazovno vrijeme, pa tako i EPK kao projekt istovremeno ima misiju kako da se prilagodi tome, a kako da kulturu i gradsko okružje međusobno približi te da kultura ne bude samo „alat“ već i sastavni dio razvoja urbanog u budućnosti.

Popis literature i izvora:

Čaldarević, O., 2010: Još jednom o urbanoj obnovi: O pojmovima i procesima obnove urbanog naslijeđa, *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, 8(1-2), 70-75.

European Commission, 2020: Programmes, https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/capitals-culture_en (5.3.2020.).

Falk, M, Hagsten, E., 2017: Measuring the impact of the European Capital of Culture programme on overnight stays: evidence for the last two decades, *European Planning Studies*, DOI:10.1080/09654313.2017.1349738.

Garcia, B., 2004: Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: -- Lessons from Experience, Prospects for the Future, *Local Economy*, 19(4), 312-326, DOI: 10.1080/0269094042000286828.

Garcia, B., Melville, R., Cox, T., 2010: Creating an impact: Liverpool's experience as European Capital of Culture, *Impacts 08*, Liverpool.

Glažar, M., 2015: Europska prijestolnica kulture i kulturne strategije grada Rijeke s obzirom na riječku kandidaturu za EPK 2020, Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:212910> (15.12.2019.).

Gomes, P., Librero-Cano, A., 2018: Evaluating three decades of the European Capital of Culture programme: a difference-in-differences approach, *Journal of Cultural Economics*, Springer, 42(1), 57-73, DOI: 10.1007/s10824-016-9281-x.

Hrvatska Radiotelevizija, 2020: EPK: Malverzacije u tvrtki Rijeka 2020?, <https://magazin.hrt.hr/619235/epk-malverzacije-u-tvrtki-rijeka-2020> (19.8.2020.).

Hudec, O., Remoaldo, P.C., Urbančikova, N., Cadima Ribeiro, J. A., 2019: Stepping Out of the Shadows: Legacy of the European Capitals of Culture, Guimarães 2012 and Košice 2013, *Sustainability*, 11(5), 1469-1490.

Lahdesmaki, T., 2014: The Influence of Cultural Competence on the Interpretations of Territorial Identities in European Capitals of Culture, *Baltic Journal of European Studies*, 4(1), 69-96, DOI:10.2478/bjes-2014-0005.

- Liu, Y, 2014: Socio-Cultural Impacts of Major Event: Evidence From the 2008 European Capital of Culture, Liverpool, *Social Indicators Research*, 115(1), 983-998, DOI: 10.1007/s11205-013-0245-7.
- Novi List, 2019: Krenuo monitoring i evaluacija EPK: Na ovo će istraživači biti posebno orijentirani, <https://www.novilist.hr/ostalo/krenuo-monitoring-i-evaluacija-epk-na-ovo-ce-istrazivaci-biti-posebno-orijentirani/> (23.08.2020.).
- Novi List, 2020a: Emina Višnić podnijela ostavku, nova direktorica Rijeke 2020. Irena Kregar Šegota, <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/nova-direktorica-rijeka-2020-irena-kregar-segota/> (19.8.2020.).
- Novi List, 2020b: Sjajne vijesti iz Bruxellesa: Europska Komisija Rijeci produžuje titulu EPK, https://www.novilist.hr/ostalo/kultura/sjajne-vijesti-iz-bruxellesa-europska-komisija-rijeci-produzuje-titulu-epk/?meta_refresh=true (19.8.2020.).
- Proleksis Enciklopedija, n.d., Kulturni identitet, <https://proleksis.lzmk.hr/511/> (20.4.2020.).
- Palonen, E., 2011: European Capitals of Culture and the limits of the urban effects in Luxembourg and Sibiu 2007, *Brazilian Journal of Urban Management*, 3(2), 245-256.
- Richards, G., 2000: The European Cultural Capital Event: Strategic Weapon in the Cultural Arms Race?, *Journal of Cultural Policy*, 6(2), 159-181, DOI: 10.1080/10286630009358119.
- Richards, G., Wilson, J., 2004: The Impact of Cultural Events on City Image: Rotterdam, Cultural Capital of Europe 2001, *Urban Studies*, 41(10), 1931–1951, DOI: 10.1080/0042098042000256323.
- Richards, G., 2015: Evaluating the European capital of culture that never was: the case of BrabantStad 2018, *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 7(2), 118-133, DOI: 10.1080/19407963.2014.944189.
- Rijeka 2020, 2020: <https://rijeka2020.eu/> (29.8.2020.)
- Trócsányi, A., 2011: The spatial implications of urban renewal carried out by the ECC programs in Pécs, *Hungarian Geographical Bulletin*, 60 (3), 261–284.
- University of Warwick, 2018: Investigating the influencing factors of the selection process of the European Capital Of Culture, <https://spatialmethods18.westerholt->

giscience.net/investigating-the-influencing-factors-of-the-selection-process-of-the-european-capital-of-culture (31.8.2020.).

Žilič-Fišer, S., Erjavec, K., 2017: The political impact of the European Capital of Culture: 'Maribor 2012 gave us the power to change the regime', *International Journal of Cultural Policy*, 23(5), 581-596, DOI: 10.1080/10286632.2015.1084299.

Izvori:

1. Geoportal, 2020: Metapodaci, <https://geoportal.dgu.hr/#/menu/podaci-o-slojevima> (29.8.2020.).

2. Portal otvorenih podataka Grada Rijeke, 2020: Geografski informacijski sustav Grada Rijeke, <http://data.rijeka.hr/dataset/gis-grad-rijeka>, (10.9.2020.)

Popis grafičkih priloga i tablica:

Sl.1. i 2. Széchenyi trg u Pečuhu 1980-ih i Széchenyi trg nakon EPK 2010.	5
Sl. 3. i 4. Mišljenje ispitanika ankete o vodstvu i programu EPK Rijeka 2020.	23
Sl. 5. Aspekti utjecaja EPK 2020. u Rijeci prema mišljenju ispitanika ankete.....	24
Sl. 6. i 7. Mišljenja ispitanika ankete o budućnosti i ostavštini EPK Rijeka 2020.	25
Sl. 8. Prostorna distribucija EPK događaja u Gradu Rijeci i užoj okolici od 1.rujna 2020. do predviđenog završetka EPK 2020.	27
Tab. 1. Dobno-spolna struktura ispitanika u anketnom istraživanju.....	21